

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina XVII Nova serija Broj 244

BEOGRAD, 6. MART 1965.

List izlazi svake druge subote

Cena pojediniom primerku 30 dinara

STRAMPUTICE ŠKOLSKOG SISTEMA

PRAVA REČ u pravo vreme — tako se može oceniti razgovor koji je predsednik Tito vodio 11. februara sa delegacijom Saveza pedagoških društava Jugoslavije u Belom dvoru u Beogradu. Sa sebi svojstvenom otvorenosću i iskrenosću predsednik Tito se suočio sa nekim nepriyatnim istinama o našem školskom sistemu, pokazujući ne samo izvanredno poznavanje mnogobrojnih nedostataka koji su pratili njegov, često suviše krvudavi, razvoj, nego i čvrstu rešenost da se ono što se mora ispraviti kritički preispita i postavi na zdravije i prihvatljivije temelje, koji će biti, mnogo više nego do sada, u skladu sa socijalističkim normama prihvaćenim u našem društvu.

Govoreći o obrazovnim i vaspitnim zadacima prosvetnih radnika, predsednik Tito je primetio da „u načinu naobrazbe kod nas i u čitavom našem školskom sistemu ima vrlo mnogo negativnog“, da „odnos društva prema vaspitaču, prema nastavnom kadru, nije bio pravilan“, da „nastavni programi ne valjaju“. Prema oceni predsednika Tita, „reforma školstva nije dala ništa naročito, u stvari, ono tek predstoji. (...) Školske programe i nastavu uopšte treba prilagoditi potrebama i ciljevima koje hoćemo da postignemo. Nije dovoljno bacati parole i govoriti samo da treba stvarati socijalističkog čovjeka. Nužno je osigurati bazu na kojoj će se stvarati taj socijalistički čovjek.“

Naglašavajući da su u nastavnim programima prisutni mnogi anachronizmi, predsednik Tito je posebno zamerio „što mi, na primjer, za jedan predmet, u šest republike imamo šest različitih udžbenika“. Ističući da ne misli da treba zapostavljati nacionalnosti, njihovu prošlost i osobine, predsednik Tito je primetio da „kod nas... svaki nastoj da se isprsi i da kaže da je on imao takvu i takvu historiju, da je imao ovoga i onoga veličaša“. Obracajući se prosvetnim radnicima predsednik Tito je naglasio da su oni dužni da rade „ne na integriranju nacionalnosti, već na stvaranju novog, socijalističkog, jugoslovenskog čovjeka koji će biti imun od svih tih nacionalističkih negativnih svojstava. A naš sadašnji školski program po republikama nije postavljen tako da se ide u tom pravcu. On dezintegriira upravo to što je najpozitivnije. Zbog toga školske programe obavezno treba praviti“.

Da su programi puni nedostataka potvrđuje činjenica da među svršenim studentima ima veoma mnogo onih koji vrlo malo znaju, da broj studenata raste i da sa fakulteta izlaze slabici stručnjaci, da učenik koji završi osmogodišnju školu nije sposoban da se uključi u savremenu proizvodnju. Nerealističnost obrazovne politike ogleda se u tome što je ogroman broj učenika orientisan na fakultet, dok se oseća nedostatak srednjeg kadra. „Mi stvaramo dva socijalistička čovjeka, jednoga intelektualca i jednoga radnika, umjesto da stvaramo jednog čovjeka u socijalističkom društvu. (...) Žalosno je da nam omladinac već u gimnaziji razmišlja o dobrom mjestu tamo u nekoj fabriči ili negdje drugo u privredi, gdje bi odmah imao visoku platu. Stvorena je u tom pogledu jedna atmosfera koja radi takva raspoloženja. Tu atmosferu mi moramo razbijati, a razbijajućemo je samo ako budemo izgradivali pravog socijalističkog čovjeka koji će shvatiti da je svaki posao u socijalističkom društvu društveno koristan i da je dostojan svakog pojedinca“.

Osvrćući se na pojavu raznih vaspitnih i moralnih devijacija koje su se, među jednim delom omladine, dosta drastično manifestovale u poslednje vreme, predsednik Tito je primetio da je roditeljski dom ona osnova vaspitna jedinica koja mora da utice na formiranje moralnog lika deteta; „Naša seoska djeca nisu tako zadajena raznim negativnim osobinama, već je to upravo karakteristično za djecu u gradu. Sta je uzrok tome da nam baš gradska djeca, i to često iz porodiča koje su bolje situirane, podliježu tim negativnim pojavama? Ja mislim da se tu dobar dio roditelja, koji su obično komunisti ili članovi Socijalističkog saveza, na žalost, vrlo malo angažuju. Oni sa svojom djecom ne razgovaraju niti se mnogo brinu kako će se sutra formirati njihov lik... Za djecu rukovodilaca još bi se najmanje moglo reći da su dobra i da imaju dobro ponašanje“.

Iscrpno razgovarajući sa prosvetnim radnicima o mnogobrojnim nerešenim, ili pogrešno rešenim pitanjima u sistemu obrazovanja, predsednik Tito je dao svoje obećanje da će se, sa svoje strane, založiti za njihovo rešavanje, ali je, istovremeno, upozorio da „nije dovoljno da se samo s vremenom na vrijeme pogađavara o tome, već su na tome planu potrebne stalne i sistematske akcije“.

DA LI MENJATI STATUT SAVEZA KNJIŽEVNIKA?

U Beogradu je 21. februara održana XIX godišnja skupština Udruženja književnika Srbije na kojoj je, između ostalog, bilo reči o prošlogodišnjem radu i budućoj aktivnosti Udruženja. Prema nepotpunim podacima, članovi Udruženja književnika objavili su u 1964. godini: 20 romana, 12 zbirki pripovedaka, 22 zbirke pesama, 16 knjiga eseja, monografija, kritika, putopisa i reportaža, 16 dela omladinske i dečje književnosti, 2 antologije, 10 knjiga izbora sa predgovorima. Izvedeno je ili štampano preko 20 drama, radio-drama i televizijskih drama.

Povodom 20-godišnjice oslobođenja Beograda Udruženje književnika organizovalo je Međunarodni susret pisaca na kome su vođeni razgovori na temu „Čovek peva posle rata“. Ovim razgovorima prisustvovali su pisci iz 11 zemalja, kao i 50 jugoslovenskih književnika.

Naime pomoći piscima Udruženje je prošle godine desetorici pisaca podelilo sumu od milion dinara,

a uz pomoć Sekretarijata za kulturu Srbije od 39 stambeno ugroženih pisaca stanove je dobilo sedam književnika. Uz pomoć Udruženja četvorica neza poslenih pisaca našli su zaposlenja.

SNIMIO GLIGOR KUDERSKI

15 DANA aktuelnosti SAMOSTALNO DEJSTVOVANJE

U RAZGOVORU koji je vodio sa predstavnicima Javnog tužilaštva, predsednik Tito se osvrnuo i na slučaj povlačenja iz prodaje februar skog broja časopisa „Delen“ i na još neke negativnosti primetne u štampi:

„Meni se čini da vas nešto steže od strane nekih političkih faktora, i da se malo ustručavate, da odmah samostalno dejstvujete, ne tražeći saglasnost nekoga odozgo. Vidite samo kako je ispalо sa tim napisom u „Delen“? Trebalо je da to odmah zabrani javni tužilac i da to objavi. U tim stvarima vi morale biti politički potpuno samostalni i vaše je puno pravo da samostalno dejstvujete. Poznajete zakone i sami možete ocijeniti podliježe li nešto gonjenju ili ne.“

Kada nešto zakonski treba gonići ne postavlja se pitanje da li je to iz političkih razloga cijelisodno ili nije. Vi ste toga koji je to napisao trebali odmah staviti pod i stragu i objaviti to u štampi. Treba da se zna da je podignuta optužnica protiv njega, da je to reakcionar koji kleveće jednu veliku stvar, oktobarsku revolucionu. A to se tiče onih na kojima se na

Zaista je čudnovato, nastavio je dalje predsednik Tito, da nam se da nas dešava tako nešto kad imamo organe upravljanja i u kolektivima redakcija i štamparija...“

„Ne smijemo dozvoliti da se desi i takav slučaj da neko u našoj socijalističkoj zemlji opravdava hitlerovske koncentracione logore, gde su živi ljudi spaljivani i gde su

mo, dohodak bi se popeo tek na 18.000 dinara mjesечно, za vrlo težak mnogočasovni rad svakog dana. (...) Neshvatljivo je da oblast književnosti ostaje toliko vremena i tako potpuno izvan interesovanja društvenih i političkih faktora koji bi, u interesu naše kulture, trebalo da pokušaju naći izlaz. (...)

Subvencija koja se daje za knjigu nije subvencionisanje izdavača i autora, već čitalaca. To je način da se smanji cijena, a time i knjiga postane pristupačnija širem krugu ljudi. Troškovi hartije, grafičkih usluga i slično tako su veliki (u strukturi cijene knjige autorski dohodak je najmanji, od 6–10%, prema 25% knjižarskog rabata, na primjer), da bi cijena nekonjunkturnih knjiga, a one su ponekad najvređnije, onemogućile njihov plasman na tržištu, ukoliko se ne bi intervenisalo dodatacijom. (...)

Odnos izdavača i pisaca određen je nužnošću krute ekonomskih računica i činjenicom da je knjiga roba. Pisac je proizvođač, koji radi na svoj rizik, i nudi gotov proizvod, čime u stvari finansira izdavačku djelatnost, koja u proizvodnju ne investira ništa. Kako je izdavačka djelatnost uglavnom potičnjena zakonima rentabiliteta, izdavanje savremenih domaćih pisaca samo je moralna obaveza, i često teret za preduzeće. Tu obavezu izdavači izvršavaju kao važan kulturni i društveni zadatak, ali je autor doveđen u nezavidnu situaciju da prima uslove koji mu se postavljaju, jer nema nikakve druge mogućnosti. A izdavač, opet, nema računa da postupa drukčije. Žrtva je, dakle, autor, a nije kriv niko. Izlaz iz ove neodržive situacije, u kojoj se ne zna ko piše ali se zna ko plaća, samo je, rekli smo već, u formirajući fondova iz sredstava koja stvara književnost.“

MEŠA SELIMOVIĆ O PISCU I DRUŠTVU

SARAJEVSKI „ODJEK“ u broju od 1. marta objavljuje intervju sa predsednikom Saveza književnika Jugoslavije Mešom Selimovićem. Selimović je, između ostalog, izneo nekoliko podataka koji veoma uverljivo govore o nepovoljnom materijalnom položaju u kojem se nalaze jugoslovenski pisci:

„Obična računica pokazuje da plodan autor (u koliko nije vrhunski, a njih je svega nekoliko), koji svake tri godine izdaje po jednu knjigu, može da ostvari autorski dohodak od 6.000 dinara mjesечно! Ako bi se to povećalo i tri puta, što sada traži-

SEOBE I SUROGATI

POSLEDNJIH nekoliko godina domaća muzička javnost prihvatala je — i otprilika — čitav niz inostranih zabavnomuzičkih bestsela, koji su se u zavisnosti od svojih stvarnih kvaliteta i vrednosti (popularnosti) izvođača, zadržavali jedno određeno vreme na repertoarium domaćih interpretatora i programa radio-televizijske mreže[...]

Razume se, pitanje kriterijuma, hrabrosti i pravih namera ovih domaćih interpretatora, još uvek ne moraju da zanimaju domaćeg slušača. Namera da se — uprkos potuzdanom poznavanju sopstvenih izražajnih mogućnosti i dijapazona — preuzima simbol reputacije jednog velikosvetskog pevača, predstavlja u svakom slučaju dobar povod za ironični i preziriv podsmeh. Međutim, ovakvu mogućnost u daljem razvijanju pomenute tendencije, oduzima i domaća radio i tele-distribucija, koja pojavom domaće interpretacije otakuje gostoprinstvo originalnom izvođenju i time mnoge ljubitelje dobre zabavne muzike lišava jednog neophodnog zadovoljstva. I ne samo to — očigledan daltonizam muzičkih redaktora domaćih radio-stanica pojaviće se u ovom slučaju i kao ozbiljna pretnja muzičko-obrazovnoj tendenciji jednog od najvećih i najjačih posredničkih instrumenata — radio-mreža sasvim svesno i odlučno upućuje slušače na podršku jednoj muzičkoj kulturi koja bi se, u slučaju mogućnosti štampanih edicija, prodavala na — kioscima. Ovakav način sastavljanja muzičkih emisija znatno umanjuje kulturni značaj radija i televizije, pošto prizvode umetničko stvaranje POZNATIH I TALENTOVANIH pretvara u šou-emisije, bazare „Sve po pet i deset centi“ i kaleidoskop tribine NETALENTOVANIH i SIMROMAŠNIH. Razume se, sasvim je razumljivo da najveći broj slušalača

Nastavak na 2. strani

Nastavak sa 1. strane

ne pravi pitanje od emitovanja synchronizovanih i usvojenih melodija, ali je isto tako nesumnjivo i to da je taj najveći broj preplatnika ujedno i najmanje sposoban da uči tragične rezultate poređenja — prema tome njemu je sasvim svejedno. Međutim, znatno manjem, muzički obrazovanom delu slušalaca, to ni-kako nije svejedno — pojava domaćeg interpretatora, u kompoziciji poznatog i nostranog autora, budi opravdan revolt i odredenu reakciju. Na žalost, u takvoj situaciji, isključivanje prijemnika predstavlja zasad jedinu prihvatljivu i pristupačnu mogućnost."

("Mladost", 24. II 1965)

Zabava uz Mondrijana

POPLAVLA različitih šund kvizova na nejsumnjičivog psihološkog potreka, koja iz dana u dan na opštu radost domaćica sklonih samoanalizi ispunjava stranicu listova i časopisa, u početku je shvaćena kao dopuna ukrštenim rečima na poslednjoj strani.

U poslednjem broju ženskog modnog časopisa "Svijet" imali smo sreću da pročitamo ovakav kviz:

KVIZ OBJEŠEN O ZID...

"Potreba da u svojoj sobi imate objesenu sliku, nekada se zove portret, a nekada — poza. Požurite da vidimo vaš ukus! Požurite da vidimo što piše ispod svake reprodukcije. No, ne prije nego odaberete sliku! Želimo vam dobru zabavu!"

A sada nastaje zabava!

Reprodukcijska Van Goga:

Pomalo dramatične naravi sklo-ni ste da se brzo uzbudite, ali to ne traje dugo. Imate želju da djelujete potencirano učeno i da vas smatraju vrsnim stručnjakom. Izvjesna doza afektiranosti daje naslutiti da niste posve otvorena ni iskrema osoba".

Tako ispod Mondrijanovih kvadratnih pište: "...na stvarni putničkoj povrtnici sponalni" ispod Rembranta "...Vi ste stvarni pristaša klasične muzike i poezije. Vrlo ste osjetljivi", ispod Mazaća: "...Teško se prilagodavate promjenama, osjetljivi ste iako to nikad nećete da priznate, od straha da ne budete slabici".

Možda je najlepši zaključak ovoga kviza stampan ispod Davidovog kognaničkog portreta Napoleona. On glasi:

"Volite se dobro odjevati, štavise u tom ste i pomalo snob".

Kada se pročita ovaj neverovatno inteligentni kviz, objavljen u "Svjetu", moguće je saznati karakter njegovog tvorca: On se podudara sa zaključkom ispod Dalijevih reprodukcija koju je sačinio tvorac lično:

"Katkad djelejete beskrupulozno i bez principa, ali je to samo prividan dojam".

Vi ste, u stvari, samo neznačica!

M. K.

Vrač-pogadač

U "BEOGRADSKOJ NEDELJI" Milosav Mirković već prilično dugo deli lekcije svima i svakome. Pri tom se, ponekad, oslanja i na neke izmišljene podatke. Tako je nedavno zamerio jugoslovenskim organizacijama PEN-kluba što, izmedu ostalih pisaca starije generacije, na međunarodne skupove PEN-kluba nešalju Josipa Vidmara, koji je, međutim, na poslednjem kongresu PEN-klubova u Oslu bio čak počasni član-gost kongresa! Ali po daci Mirkoviću, izgleda, nisu važni, jer pisanje u "Beogradskoj nedelji" dode mu kao nekakva duhovna rekreacija.

U poslednjem broju "Beogradske nedelje" Mirković piše o nedavno održanoj godišnjoj skupštini Udrženja književnika Srbije. Na toj skupštini rešavana su pitanja važna za dalji rad Saveza književnika Jugoslavije i na njoj su uzele aktivno učešće istaknuti književnici Dobrica Ćosić, Branko Kreft, Okar Davičić, Erih Koš itd.

Pošto pozajemo Mirkovićevu animoznost prema svim oblicima književnih udruženja, ne bi nas čudilo što on o toj skupštini govoriti kao o "zimskom orfeumu" — da je na njoj bio prisutan! Ali, pošto skupštini nije prisustvovao, on samo može da pogoda šta se na njoj zbiralo.

"Beogradska nedelja" dakle, služi Mirkoviću ne samo za duhovnu rekreaciju nego i za igru pogadanja i nagadanja. Na taj način, umesto da kao kritičar dokumentovano piše o stvarima koje su mu dobro poznate, on se ovakvim pisanjem, sve više pretvara u vrača-pogadača. (aš)

— IMAS PRAVO NA SVOJE MISLJENJE... UKOLIKO SE SLUŽE S MOJIM

Na marginama ŠTAMPE

NA PROPUTOVANJU

Kosta TIMOTIJEVIĆ

LJUDI PUTUJU. Nikada još ljudi nije toliko mnogo putovalo. I nikada toliko ljudi nije izlazilo na doček i ispraćaje — ne samo na startu i cilju, nego i na usputnim stanicama. Valjda od sebe naroda i krstaških ratova nije toliko ljudske energije utrošeno na putovanje, a sigurno da od pamćenika do naših dana nije toliko radnih časova otišlo na ispraćanje, dočekivanje i (na usputnim stanicama) pozdravljanje.

O tom protokolarnom argotovanju jednog sve brojnijeg i sve zauzetijeg dela čovečanstva štampa u svetu (pa, naravno, i kod nas) brižljivo izveštava. Prezrena bulevarska štampa tove posvećuje najmanje pažnje; u najboljem slučaju registruje ko je odakle i kamo oputovao (ili stigao). Ozbiljni, ugledni listovi ponovo neguju svoje protokolarske rubrike, naročito se starajući da pobeleže sve koji su svojim prisustvom uveličali neki doček, ispraćaj ili usputno vidjene.

Samo se po sebi razume da ljudi ne putuju bez cilja i odredišta. To se već toliko podrazumeva, da je postalo skoro izlišan podatak. Kod nas je protokolarna vest u svojoj evoluciji stigla do tih suvišni detalj naprsto izostavlja.

Tako su pre nedelju dana (27. februara) u "Borbici" i "Politici" izisale po dve skoro istovetno sročene vesti. U jednoj se kaže da je kroz Beograd proputovalo potpredsednik austrijske vlade Bruno Piterman, a u drugoj da je kroz Beograd proputovao iranski ministar inostranih poslova Abas Aram. U obe se vesti nabrazuju predstavnici DSIP koji su izlili na aerodrom da ih pozdrave. Ni u jednoj nije rečeno kamo se uputio vicekancelar Piterman odnosno ministar Aram.

Da nije Tanjugov dopisnik iz "Savezne javnosti" o Pitermanovom prispevcu, njegovo bi se putovanje, što se tice naše čitalačke publike, završilo proputovanjem kroz Beograd. (Tu je sofijsku vest, uostalom, objavila samo "Politika", dok "Borba" za nju nije našla mesta.) Pošto niotkuda nije javljeno da je Abas Aram srećno atterirovao, a nemu ni vesti da je njegov avion eksplodirao u vazduhu, našoj javnosti ostaje samo da pretpostavlja kako je iranski ministar nestao u nepoznatom pravcu ili da zaključi kako je savršeno svejedno kamo se on uposte bio uputio.

Evolucija diplomatske hronike ima svoju logiku. Iz protokolarnih vesti prvo je ispalja svrha putovanja, pa je onda otpalo i odredište putovanja. Sada je na redu za brisanje podatak o tome ko putuje. Uskoro se možemo nadati diplomatskoj hronici svedenoj na suštini: „Jučerašnjim dočecima, ispraćajima i proputovanjima na beogradskom aerodromu i železničkoj stanci prisustovali su...“ (sledi kompletan spisak prisutnih funkcionera, po stareinstvu, zaključno sa dežurnim milicionerom).

METAFORA NAŠA NASUŠNA

Corsokak je jedna od često korišćenih reči u spoljopolitičkim rubrikama naših listova. Pregovori zapadaju u corsokaku, traži se izlaz iz corsokaka, nečija se politika našla u corsokaku itd. Kao sve što se festo upotrebljava, corsokak često biva i zloupotrebljen. Ne u smislu materijalne zloupotrebe ili kakve nepričine radnje, već kao poštapolitika. Reč corsokak služi lenjim stilistima kao zamenica za pitanje, problem, teškoće, neslogu, kružu, mrtvu tačku i mnoge druge reči i izraze. Otuda i mnoge nečiste metafore u kojima je nalazimo.

Rekosmo da se iz corsokaka traži izlaz. Kako je odlika dobre metafore da nam vizuelno dočarava situaciju, to nam oni što traže izlaz iz corsokaka moraju izgledati ili prigluti ili veoma smeteni, jer bi im, da su pameti i pribrani, moralno biti jasno da je iz corsokaka izlaz tamo gde i ulaz, tj. tamo

gde su pogrešno skrenuli pa u corsokak zabasali. U novinama se međutim, sve redje traži i taj izlaz, već se za corsokak traži rešenje. Kako izgledaju oni koji pokušavaju da reši corsokak, sam če bog znati. Uostalom, među besmislenim metaforama ova nije ni jedna ni najgora, jer se rešenje obično traži kad je u razgovorima (pregovorima, debati itd.) nastupio corsokak.

U slikovitoj spoljopolitičkoj terminologiji ima dosta premoščavanja i prebrođavanja. Diplomati nastroje da premeste jaz, političari gledaju kako će da prebrode buru (odnosno, umesto bure, kružu). U poslednje vreme, pak, bilo je pokušaja da se premesti i corsokak. Sta se time tačno postiže, nije jasno — ali je lako zamislivo kako se to može izvesti: treba samo postaviti dovoljno dugu i crvatu gredu na krovove kuća s obe strane corsokaka, pa po njoj oprezno preći s jedne na drugu stranu.

Pojavilo se međutim, i mišljenje u jednom listu da je izvestan ideološki corsokak — nemoguće prebrodit. To je zaista nemoguće, ukoliko ne znamo corsokak u nekom potonulom gradu.

Relativno je retka upotreba nekak popularne reči čvor. Nade se, doduše, tu i tamo poneko da rečava čvor, jednom su ga pregovarači na sasvim ortodoksan način raspetljavali, a u jednom komentaru, tu skoro, preporučeno je da se čvor (po ugledu na priznati antički primer) preseče. Ali našla se i jedna vlast koja je iz nerazmirsivog čvora tražila izlaz.

S minimumom mašteta možemo zamisliti kako izgleda polazak sa mrtve tačke. Ali kako li su izgledali politički posmatrači koji su, ovih dana, u jednoj svetskoj metropoli, tražili odgovor na mrtvu tačku? Baš tako: ne odgovor na pitanje, niti na upitnik (čak ni na mrtav upitnik), nego na mrtvu tačku.

Cudnovata je nesnalažljivost ljudska. Kako im nije pale na pamet da tu mrtvu tačku treba naprsto prebrodit!

A što se tiče corsokaka, krajnje je vreme da ga neko preseče. I to po mogućstvu Damoklovim mačem.

STO MANJE, TO BOLJE

Dakle, kao što vidimo, novine su ipak poskupele za svega 50 a ne za 100 odsto. Umesto 20 dinara, koliko smo ih dosad plačali, sada za njih dajemo 30 dinara, ali je i to bolje nego da za svaki primerak vadimo iz džepa po 40 dinara.

Istina, ne treba se suviše radovati. Poskupice novine i na 40 dinara u doglednoj budućnosti, jer sadašnje povećanje još nije omogućilo većini listova da posluju po ekonomskim cenama. S druge strane, ipak se možemo radovati, jer nam svaki dan do idućeg poskupljenja donosi čistu uštedu od onoliko puta po deset dinara koliko dnevnih listova uzmamo.

Ostalo je nerazjašnjeno zašto svaki list nije iskalkulisan svoje sopstvene troškove i prema tome odredio sebi cenu (poput nedeljnih i ilustrovanih listova), nego su se svi pridržavali odluke da nova cena bude jedinstvena. Bilo kako bilo, za čitaoca, tj. kupca, ovako je bolje.

Možda je bolje i za izdavače. Jer duplikiranje cene jednim potezom izazvalo bi osetan pad tiraža. Ovako, postupnim dizanjem cene, gubi se i sada manje čitalaca, a i sledećeg puta šok će biti znatno manji — jer poskupljenje od 30 na 40 dinara ne iznosi više ni 50 odsto, nego samo 33 odsto.

U zemljama gde se niko ne nade regresu od države, izdavači (i ostali proizvođači) odavno su već shvatili da potrošač lakše podnosi češća mala poskupljenja nego retka ali velika.

javila, najnovija zbirka: izbor Nušićevih pripovedaka, u koju su uz "Price jednog kaplara" unesene: "Autobiografija", "Magareća klupa" — po kojoj je i cela zbirka nazvana i veći broj drugih Nušićevih pripovedaka u kojima se odmerena satira spašava sa vrednim humorom, veštim razvojem dogadaja i živim dijalogom. Možda je uneseto nekih dosta osrednjih pripovedaka trebalo uneti u zbirku debove iz "1915", Nušićevog najprodubljenejeg pripovedačkog dela, već zloga teme, koja je kao patnja od istog neprijatelja bliska ruskom narodu.

Svi prevodi su od odličnih prevodilaca: Dimitrijeva i Safronova, Arbuzova, Riževa i Hvatova koji je dao i potrebna objašnjenja, a u predgovoru zanimljivo i za ruske čitaocu vrlo informativno pisanom o Nušiću i našim društvenim prilikama u kojima je Nušić razvio svoju književnu delatnost.

Ukusno i jektivo izdana najnovija zbirka Nušićevih pripovedaka približna je ruskoj publici dobrim, dinamičnim ilustracijama, koje prenose, istina. Nušićeve ličnosti u ruski ambijent iste epohe. J. Š.

Onako uzgred

ŽIVOT OKO NAS

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Reči s prijatnim zvukom

KROZ RAZGOVOR s dopisnikom "Borbe" D. Nikolićem, sekretar kraljevačkog Sreškog komiteta Saveza komunista Stevan Suša obavestio nas je o anketi koju je nedavno sproveo Opštinski komitet Gornjeg Milanovca.

Cetiri stotine seljaka koji nisu članovi Saveza komunista odgovaralo je na pitanje: "Ko bi iz vašeg sejla mogao da bude primljen u Savez komunista i šta mislite o sadašnjim članovima?"

Seljaci su u anketne liste uneli imena nekih mladića koji, po njihovom mišljenju, zaslужuju da uđu u Savez. Naknadnim provjeravanjem ovih predloga pokazalo se da nije bilo mnogo "promasaja". Navedeni su, uglavnom, dobri mladići koji doista treba da budu članovi Saveza.

Još značajniji su odgovori na drugi deo pitanja, onaj o sadašnjim članovima. Za ponekog su seljaci kazali da je valjan, svaka mu čast. A za ponekog: "Brišite ga, samo lambara (priča svašta), a ništa ne radi!"

Tako odrežaše rudnički orakl i kopači. Sve što treba rekoće nam u pet-šest reči.

Hvala im za ovih pet-šest reči. Ako reči vladaju svetom, voleo bih da našim svetom vladaju baš ovakve. Ni reči brbljivaca, ni reči kvazi — mudraca, zamuljenih, pa zatuljenih...

Udaranje glavom

CITAO SAM u "Politici" o životnom putu Stevana Đurđevića, visokovaljivog fiskalizovanog tesara.

Preci pre godina Đurđević je postavljao oplatu na soliteru. Kad je bio u visini devetog sprata, odjednom je iza sebe ugledao veliku opлатu koju je nosio kran. Oplata se otkaciala i udarila ga. Pa je strmolagvice, srećom ne suviše daleko, na betonsku ploču osmog sprata. Pošto nije bio opremljen, nješto je predviđeno propisima o zaštiti na radu, bez šteta, Đurđević je udario golom glavom. Lobanja mu je prsla na dva mesta.

Nekako je ipak ostao živ, ali više nikad nije mogao da se vrati na tesarski posao. Sad radi kao referent za zaštitu na radu. I, kažu, dobar je referent. Jedan od najboljih u Beogradu. Vršeći svoju novu dužnost, vrlo je strogo u primeni propisa o zaštiti. Neumoljiv.

Osigledno, ponekad je dobro udariti glavom.

Doduše, ima jedna engleska poslovica koja, ako je se dobro sećam, glasi: "Pametni ljudi uče na tudim greškama; budale na sopstvenim".

Ova engleska poslovica je engleski stroga. Za naše prilike, pamet bismo, slobodno, mogli da priznamo i onima koji umeju da se pouče na svojoj greški, ali samo na pravoj. To jest, ako udare glavom

POSLE NIZA napisu iz pera različitih kritičara, više ili manje tačnih, više ili manje nadahnutih, u kojima su bile osvetljene pojedine strane Miljkovićevog pesništva, dolazi studija koju prvenstveno odlikuje kompleksnost pokrenutih pitanja i ozbiljan i zasnovan estetički kriterijum. Džadžić su interesovali svi stratumi Miljkovićeve poezije, kao i njene raznovrsne estetičke relacije, spoljašnje i unutrašnje. U svetlosti Džadžićevih ispitivanja nalaze se i pesme koje su rastvorene po listovima i časopisima, i pesme koje je Miljković pisao na samom početku svog stvaralaštva, kao i kritike i eseji koje je on tokom godina objavljivao. Ali cilj ove studije nije bio da se pruži uvid u celokupno pesnikovo delo, niti da se ono sistematizuje i bibliografski predstavi, kao ni da se podrobnejše ispitati i osvetiti pesnikov život, već da se o Miljkovićevoj poeziji doneše estetički sud koji bi bio višestruko argumentovan.

U studiji se postavilo nekoliko ključnih pitanja: pitanje pesnikove smrti; odnos pesnika prema poetskoj tradiciji, srpskoj i evropskoj, i prema savremenoj srpskoj poeziji; pesnik i njegova generacija; periodizacija Miljkovićeve poezije i karakteristike pojedinih perioda; filosofske osnove Miljkovićeve poezije; pesnikova poetika; simbolika Miljkovićeve poezije; struktura i izražajna sredstva; ocena Miljkovićeve poezije.

Dogовором na prvo postavljeno pitanje, o uzroku i korenima Miljkovićeve smrti, metafizički sloj njegovog poetskog dela, koji je po Ingardenovoj i Velekovoj klasifikaciji strukture poetskog dela unutrašnji, dubinski, najdonji sloj, prvi je otvoren i protumačen. Džadžić smatra, a to je prihvatljiva i skoro opšte prihvaćena teza, da je opsesija smrću sušinska za Miljkovićevu poeziju i da ga je ta opsesija učinila autentičnim pesnikom. Pesnikovu opsesiju smrću Džadžić tumači kao neprestani spor između bića i ne-biće. Miljkovićeva poezija i produbljuje postojeći jaz između egzistencije i ne-egzistencije, ali ga i premošćuje. Prvi period Miljkovićevog pesništva, koji je u znaku subjektivnog tragizma i dosezanja vlastite ličnosti, predstavlja, prvenstveno, produbljivanje jaza, a drugi je period, koji je u znaku nadrastanja subjektivnog, dijalektičko prevazilaže metafizičke antinomije. Reč smrć je u osnovi njegove poezije kao neukrotiva i destruktivna sila, koja potkopava i temelje ličnosti i temelje poezije, ali je istovremeno i najinspirativnija Miljkovićeva reč, božanska reč

Doprinos kritičkoj misli

Petar Džadžić: „Branko Miljković ili Neukrotiva reč“, „Prosveta“, Beograd, 1965.

njegove poetske i jezičke kosmogonije. Od kročenja te reči zavisila je i Miljkovićeva poezija i život. Miljković veruje u poeziju kao u treću realnost, kao u nadrealnost koja je iznad većih antinomije bića i ne-biće, ali i sumnja u njemu moć. Preterana sumnja u poeziju, ali i neopreznata vera dovode slika pesnika podjednako na opasne rubove. Pravi uzrok Miljkovićeve smrti mora ostati nepoznat, ali je veoma verovatno da su njeni koreni u njegovoj poeziji. Takvo tumačenje Miljkovićeve poezije, kao ishodišta pesnikove „jedne i jedine ideje“, kojoj je potpuno poverio život, tumačenje jedne, ali centralne Miljkovićeve reči kao početka i kraja bića, egzistencije i sveta, meni lično (bez obzira što sam svojevremeno izneo hipotezu o jednoj drugoj centralnoj reči, neizrečenoj, a koja se samo delimično svodi na pojam smrti) izgleda i sušinsko i blisko.

Prihvatajući u potpunosti Rejmonovu klasifikaciju modernih pesnika na vidovite (Bodler, Rembo, Lotreamon) i artiste (Bodler, Malarme, Valeri), Džadžić je, veoma argumentovano, Miljkovića uključio u ove druge. Kada je utvrđivao srodnost između Miljkovića i Malarmea i Valerija, Džadžić je, čini mi se, takođe pošao od onih odlika koje je kod tih pesnika izdvojio prvenstveno Marsel Rejmon. Shvatanja o poeziji i poetska dela i jednog i drugog klasika simbolizma nesumnjivo su znatno uticala na formiranje Miljkovićeve ličnosti i na stvaranje njegove sopstvene poetike, a prvenstveno stavovi o pesmi kao ontološkoj

kategoriji, o funkciji svesti, o funkciji simbola i indirektnog izraza, o odnosu prema spoljašnjem svetu i ličnim emocijama, o objektivnosti poetskog subjekta, odnosno o nadiličnoj poeziji, o funkciji poetskog oblike, muzikalnosti i ritma. Ali Džadžić, takođe s razlogom, učava Miljkovićevu privrženost izvesnim vidovima nadrealističkog iskustva, kao i njegovu jasnu težnju za prevaziđanjem suprotnosti simboličke i nadrealističke škole.

Džadžić je s velikim osećanjem i umešnošću tumačio ulogu i funkcionalisanje simbola u Miljkovićevu poeziji, kao što je istaćano otkrivao „logičku strukturu“ Miljkovićevog poetskog izraza, ali je spontanom i proizvoljnom asocijanju, kao i dionizijskoj strani njegove poezije posvetio nedovoljno pažnje. Iz ove studije se ne vidi kako je Miljković prevazišao, ili kako je pokušao da prevaziđe i spoji simbolistički i nadrealistički prosede. Rekao bih da u Miljkovićevu poeziju simultano dejstvuju, u određenom broju pesama, i ustaljeni simboli i veoma slobodni tokovi asocijacija. U pojedinim pesmama otkleđena je prevlast samo jednog principa, u poslednjem periodu uglavnom simbolističkog, ali simultanim postupkom (ne u smislu apolinerovskog i sandrarovskog simultanizma) ostvareno je više značajnih pesama. O Miljkovićevoj retorici Džadžić je imao lucidnih zapažanja ali o tom drugom glasu Miljkovićeve poezije, kao i poetskoj osnovi govornog izraza malo je rečeno.

Džadžićev pristup poetskom delu oslobođen je svake površnosti i impresionizma. Kritičara prvenstveno interesuju oredeni problemi, prema kojima on zauzima veoma jasan i dokazima potkrpljen stav. Pitanje je, ipak, u kojоj se meri njegov postupak može nazvati analitičnim. Njegov postupak u donošenju suda i zauzimanju određenog stava ne proizlazi iz induktivnog razmatranja i ispitivanja, već je obrazlaganje već donesenog suda i zauzetog stava. Ako kritika i eseistika u manjoj meri dopuštaju podrobne analize, otkrivanje problema tokom ispitivanja, a da ne govorim već o zaključivanju kome bi prethodilo preispitivanje različitih hipoteza, studija za to pruža izvrsnu mogućnost. Verujem da bi se mnogi zaključci koje je Džadžić izneo u ovoj studiji potvrdili i takvim ispitivanjem, ali verujem da bi se i obogatili, a da bi se nametnuli i novi problemi koji bi tražili preciznije zaključivanje. Džadžićevu knjizi nedostaje i veća sistematičnost u kompoziciji, tako da se dogodilo da se o izvesnim problemima govorilo više puta i na više mesta, ali bez uočavanja novih momenata. Uočljiva je i nedoslednost i preuzetim stavovima i asocijacijama, jer se u pojedinim slučajevima ukazuje i na njihovog autora i na delo iz kojeg su preuzeuti, u pojedinim slučajevima se ukazuje na preuzimanja samo navodnicima, s imenom autora ili bez njega, a trebalo bi ukazati i na poreklo pojedinih asocijacija, ili stavovi, koji su, doduše, opšte poznati ili prihvaćeni, ali koji imaju autoru koji ih je sistematizovao (Rejmonova klasifikacija na artiste i vidovite).

„Branko Miljković ili Neukrotiva reč“, uprkos pojedinim zamerkama, čije bi otklanjanje samo doprinelo kvalitetu knjige, predstavlja veoma ožbiljan doprinos našoj savremenoj kritičkoj misli. Može se diskutovati pogodnostima ovog ili onog pristupa, ali nesumnjivo da je i pristup koji je Džadžić primenio u njegovom rukama bio plodotvoran i vodio je ka cilju. Malo je srpskih pesnika koji su jednom knjigom, od jednog autora, tako potpuno osvetljeni. Ovom knjigom poezija Branka Miljkovića nije „otkriena“, ali je ozbiljno proučena i dato joj je mesto koje zasluguje: nije vrh nad vrhovima, kako bi rekla Isidora Sekulić, ali je vrh svakako.

Aleksandar Petrov

Vreme ljubavi i nostalgiјe

Ivan Minatti: „Bolečina nedoživete“, izbor iz poezije, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1964

i ranjavalo, pevao je čistim jezikom iz naroda i stilom varničavim, diktiranim sa dna srca. Naprosto Minatti je jezikom oblikovao svoje misli i emocije onako kako su navirale u njemu, doživljaji su diktirali estetsku strukturu njegova stiha — prisnog, lakog i svežeg, uvek kracat mislima, asocijacijama i simbolima.

Svet i život u Minattijevoj poeziji vrlo se često javlja kao letargična vizija, pa je njena misaona osnova ponekad zatamnjena. Njegova misao o čovekovom životu prožeta je sumnjama i zebnjama. Da ne bi ponekad upao u sukob sa idejnim strujama u vremenu (i sa svojim revolucionarnim pogledom na svet) Minatti je svoje lirske vizije usmerio ka etičkim problemima života; čovekovi život je najčešće zgušnjavao oko ljubavnih kolovrata i žudnji da se izivi život kompleksno, da doživljava dopru do njegovog dna. Na taj je način Minatti zašao u opšte probleme života. Ima momenata kad se ova poezija nameće kao izgubljena vera u čoveka i kad je zbog toga sva okrenuta prirodi, posebno travama i zemlji jer u njima vidi izlaze iz bezilaza. To u biti znači da u ovoj poeziji ima pesimističkih tonova ali to nije izravno klonuća i poraza pesnika već konstatacija mraka u životu, a pesnik hoće da ljubav bude vraćena ljubavi i zato se obraća travama — simbolima dobrote, mira i spokojstva:

„trave imajo svojo modrost, prastaro modrost zemlje,

trave so daleč od ljudi... trave imajo veliko dušo in mehke zelene roke“. („Sel bom“)

Minattijeva je poezija inventivna, izgradio je pesnik samostalan, intimistički izraz i stil. Ova njegova poslednja knjiga „Bol nedoživete“ (izbor iz tri dosadašnje pesničke knjige po čijim naslovima ovaj izbor dobija tri ciklusa: „S poti“, „Pa bo pomlad prišla“ i „Nekoga moraš imeti rad“) sva je lirska i suptilna u svim njenim tokovima (izvanredna pesnikova kritičnost i strogost izlučila je srž iz vlastitog dvadesetogodišnjeg lirskega zrenja) sve je podređeno osećanjima. Minatti je uspeo da u ovaj svoj izbor slijije svoje najzrelije pesme i da tako svojoj komunikativnoj lirskej reči obezbedi novostvoren lirska snagu koja sada ka celina mnogo dublje zrači — u ovome, čini mi se, treba videti Minattijevu izuzetno pristupanje problemima modernog čoveka; on je za ovu knjigu birao pesme koje impresivno talasaju korene savremenoga čoveka. To znači Minatti je svestan, kako je o njemu pisao jedan slovenski pesnik, moderne alienacije, besmislice i apsurda, ali se on ne zadovoljava konstatacijom da je trajanje — jedino što nam još ostaje. On veruje da su veze medju ljudima moguće i da se moramo boriti za njih. U stvari Minatti u svojim vizijama stanja duha modernog čoveka ne vidi čovekov poraz već mogućnost trajanja i neprekidnog opiranja najezdama zla:

„Cudna je moja pot:
Sam,
s krikom ptic nad seboj
— s krikom ptic u krvi —
grem iskat,
česar morda najti ni“. („Neki dan“)

Ima u ovoj poeziji neke smirene prisnosti i zgusnutog meditiranja okrenutog unutra i kad čitamo neku Minattijevu pesmu (naročito u ciklusu „Nekoga moraš imeti rad“ jer on je kulminacija lirske zrelosti ovoga pesnika) osetimo posve blisku i prijatnu angažovanost pesnika da vidi čovekovu dušu, da uđe u njenu strujanja, da meri njenu tenziju i da vidi šta se u njoj zbiva, da analitički sagleda početak i kraj čoveka, ali iznad svega da dokuči korene njegovih neprekidnih nemira i emotivnih snaga koje se opiru nemiru. Kad ovaj pesnik oseti da je čovek iznutra dramatičan, on se duboko rađen zbog toga uvlači u sebe i intimno grca: „Tako čudno mi je... Ali ne umira nekdo u meni...“ („Tako čudno mi je“)

„Bolečina iskrivavelega sonca,
bolečina
zarje u somraku,
bolečina nedoživete“. (Tišina vrbe“)

To je svakako razlog da je ova poezija dobrim svojim delom izraz tuga i zabrinutosti i da u svom vecem vidokrugu slike sveta boji tamnom bojom i iskazuje nežne brige za njega, za ljude. No i pored svega ovo je poezija mekog štumninga i intimne atmosfere; svu svoje misli i duhovna bogatstva poklonila je čoveku. Svestan je ovaj pesnik da svet živi u haosu i da je to logika, makar i neumitna logika vremena, ali da zbog toga ne treba gubiti veru u život, već treba biti otvoren prema njemu i osvajati ga. Ta misao o humanizaciji života najdublje je izražena u pesmi „Nekoga moraš imeti rad“. Ova je pesma i emotivna i misaona sinteza čitave Minattijevе poezije jer nam otkriva da je u osnovi života i trajanja čovek i njegova jedino treba voleti.

Ako je to bio cilj ove pesme, onda je to cilj i čitave Minattijevu poeziju. To znači: Minatti je čitav svoj stvaralački talent usmerio živim i nepresušnim vrelima života i njegova je poezija u svom veoma strogom izboru već sada postala nemerljiva sila koja životu pruža snagu i svežinu.

Milivoje Marković

Još jedan izbor narodnih pesama

Dr Miroslav Pantić: „Narodne pesme u zapisima XV — XVIII veka“; „Prosveta“, Beograd, 1964.

S OSOBITOM UMEŠNOSCU, znanjem i ukusom profesor Pantić je iz starih zapisa skupio lep venac narodnog stihotvorstva iz vremena pre Vuka i pružio nam ga u prikladnoj opremljenosti, što treba pripisati izdavaču. Ovim se zbornikom ne krnji slava Vukovu nego se može reći da se čak posredno ističe genijalni govedar iz Tršića kad se zna da je bilo i pre njega beležilaca narodnih pesama, marljivih preteča koji su samo pripremali put velikome majstoru ovog posla koji ih je sve nadmašio svojim delom, svojim pogledima i svojim shvatanjima... — Pantićeva zbirka, upravo izbor pesama, lepa antologija, odlikuje se osobito time što otkriva mnoge dosad neobjavljene pesme ranijih vremena koje su do naših dana štampane u mraču zatvorenih rukopisa i ledeničnih knjigohranilaca. Ta draž starine podstiče na različna uporedivanja s docnije objavljениh pesama u Vuku i drugih beležilaca, tako da lako započemo mnoge slične ili iste stihove koje odvajaju veliku odstojanju i u vremenu i u prostoru. Uz veliki broj sed tek objavljenih, tu je znatno više onih koje su već objavljene, ali je Pantićev izbor uvek s osećanjem mere i poznavanjem posla, osobito s ukusom

da nam predstavi izbor onga što je uvek lepo i što živo slika aktivnu snagu narodnog genija kroz vekove, bilo da se bori za slobodu i ljubav, bilo da se peva o tim ljudskim idealima. Nejunačkom vremenu uprkos i zlom junakom nevremenu koje je pritisnilo narod i izazivalo viteške podvige i tanane žice osećajnosti ova zbirka daje prikladno priznanje. Ali nas navodi i na razmišljanje: Šta li bi Vuk iz ovih pesama izvodio, Šta bi zaključivao o dalekoj prošlosti naših ne samo lirske nego i episkih pesama o kojima je rekao toliko umnih sudova? Iznad svega — Šta bi on mislio o našim bugaričicama i da li bi i o njima rekao svoj tako pouzdani sud, kao što je o istoričnosti episkih ili starijih lirske pesama tako umno sudio?

Zbirka sadrži preko sto pesama različne dužine i različnog metra, ali uvek vanredne svežine i lepotu, što ukazuje na sposobnosti narodnoga genija da muza ne čuti uvek ni za vreme krvavoga ograšja i ne

čeka uvek mir i spokojstvo da bi razmahnuo svojim pesničkim krilima. Mnogi slični biseri ove zbirke prvi put objavljeni ne zaostaju za mnogima koji su prošloga veka zabeleženi, dok neki živo podsećaju na zajednički izbor s ponekim cvjetićem Vukove zbirke. Već poznate pesme ranijih beležilaca samo upotpunjaju celovitost ove antologije. Zanimljivo je što u ovim novim, sad objavljenim pesmama ima toliko pesničkog, tananog, nežnog po osećanjima i milozvučnog po ritmu i metru, po obliku. Samo ovde katkad zastanemo pred nekim stihovima kao pred nečim što je opštenjenjenje, pogospodeno, uzdignuto, nekako kao i rezbarijama, filigranu i čipkama — kao da je narodnog, kolektivnoj, vefštini priskakala u pomoć vešta ruka majstora naše renesanse...

Da ne spominjamo znane i neznane beležiće koje bilo više; ostaje kao zanimljiv podatak da su samo oni koji su se posebno bavili ovim pitanjima mogli znati za beležilački posao mnogih Vukovih prethodnika. Međutim, dobro bi bilo da je profesor Pantić ovom lepom izdanju dodač i nešto podataka o metriči pesama i njihovu rezultat. Treba bi došao i rečnik manje poznatih reči i izraza koji ih ima podosta. Knjiga Nastavak na 4 strani

Miodrag S. Lalević

ga bi time lakše osvajala i Sire čitačke krugeve. Nije nam jasno što se nije držao više dosadnje načina davanja već objavljenih pesama (npr. "Hasanagića"), lilo što naije da je ipak podatak o svom stavu u tom postu. Baš kad je u pitanju "Hasanagića". Pantelić nam je dao snimak dveju strana Fortisova izdanja, a njegov se tekst ipak razlikuje od Fortisova osobito u narušavanju deseterca razvijenjem jata u dva sloga tako naje u Fortisa. Zanimljivo je spomenuti da je uzgred o metriči nešto podataka, da je baš o toj pesmi i daroviti i prerano preminuli Ivan Lovrić u kritici dela Fortisova samo dve godine posle Fortisova izdanja (1776 godine; predvod Mihovila Kombola, izdaju Jugoslavenske akademije, Zagreb 1948). Dobro bi bilo da je govorio o sažimanju i da je čitaocu uputio u metar pesama i olakšao im čitanje kad nastupa sažimanje u samoj reči i među redima u stihu. Mislim da bi bilo korisno da se više zadržao m. Barakovljevoj "Majci Margareti" i na njenom osobnom, samostalnom bugarskom sklopu koji ne ide u svemu i umnogome onim putem kojim su spevane druge bugarske. Nije nam dovoljno uverljivo da je ta lepa pesma postajala na terenu pa je Barakovljević "prilagodivši" je prilikama sopstvene porodice mestimčno doterao; nije li ona ipak u većoj meri (ili potpunosti), u celini njegov pesmoter ili u tolikoj meri prilagođena da je nadni karakter u njoj veoma izbljedeo?...

Pantelić je knjiži doda kratak sadržaj i lep pregled s najvažnijim podacima o poznatim i nepoznatim beležicima, izdanjima, znatan broj snimaka teksto-v-a i likova bečežilaca. Sve to čini da se knjiža uzima u ruke i prevrće skraja-nakraj s osobitim zadovoljstvom kao jedno retko osvětlenje. Nadajmo se da će i ona pomoci da se i u školama počne poklanjati pravilnija i potpunija pažnja narodnome blagu našem prošlih vremena. Knjiža će u svakom slučaju ostati kao jedan od najlepših spomena u Vukovoj godini...

Miodrag S. Lalević

NEPREVEDENE KNJICE

Armand Lanoux

Quand la Mer se retire

(Julliard, Paris, 1963)

KAD JE PRUST dobio Gonkurovu nagradu — sve do danas najcenjeniju literarnu nagradu Francuske — petorica su glasala za njega, a petorica za Roland Doržela. Predsednik žirija se poslužio svojim pravom dvostrukog glasa i dodelio je odlikovanje Prustu. Danas već znamo da je postupio pravilno. Ovaj izvanredno redak tok glasanja ponovio se u novembru 1962. kad je opet predsednik morao da izrekne odlučujuću reč u Gonkurovoj akademiji. Taj predsednik je bio baš Roland Doržela, a dva kandidata Arman Lanu i Zan-Mari Klezio.

Nije prvi slučaj da Gonkurovu nagradu — tako je osnivač nju namenio nagradivanju novih, originalnih talenta — dobija već priznati pisac. Lanu je ove pete literarna nagrada. Nagradu "Interalli" dobio je za roman "Major Votren" koji mu je možda dosad najbolje delo. Nasuprot svome rivalu Le Klezio, koji je programski ispojeda antirealizam, Lanu polazi s edukativno realističkim pozicijama.

Svoju ratnu trilogiju otvorio je Major Votrenom. Ovome je slijedio već mnogo bledi Randevu u Bržu (Le rendez-vous de Bruges); a ovaj Gonkurovnu nagradom nagrađeni roman je za vrijmi deo "Svači" obuhvatava simbol pozajmljen od Brojgela (Brueghel): Besna Margo, jezdjeći lili veštice rata i ludila.

Jedna rečenica Malaparte: „Nisam znao da rat nikad nemam kraja za one koji su se borili“ — dala je piscu osnovnu ideju za roman, „Quand la mer se retire“ — kad se more povuče, kad su blatinjave i krvave borbe već polako pale u zaborav, a u Normandiji već u muzeju pokazuju sjajno očišćenu maletu, kao uspomenu na invaziju, tad se iz Kanade vraća Abel Leklerk, redov, da Valeriji, verenici svoga poginulog druga Žaka posluži kao čičerone po primorskim gradovima. Tražeći „grob heroja“, Abel nailazi na pakao: na pakao jednom već preživelog, a sad u uspomeni opet oživelog rata. Ovaj sičak u pakao produbljuje jedna ljubav kratkog veka, Berenže razbudi Abela uveć otputuju sjećanju i svesti. Sad već iz daljine vidi „lakrdišta i pokvarenost“ rata, zgadi se nad svetom „mirnodopskih“ špekula-nata i „nacistickih parazita“. „Grob heroja ne postoji, iluzije treba razbiti: kanadski bulldozer je Žaka zgnječio u blato, pritisnuo ga u smrt za vreme borbe.“

Sam po sebi dograd oslobodili duhovni materijali u Abeu, a njegovo suočavanje sa stvarnošću nosi roman. Rušenje rezultata je samo rezultat, a osveštene čovek traži smisao rata. U posljednjem gavamanu on to čini s istom upornošću i nadahnutom, kao i Valerija na početku romana. Odgovor — sveden na reči — nalazi u napisu jednog nadgrobnog spomenika: vojnici su zato umrli da drugi mogu slobodno da žive, slobodno od straha, „free from fear“. A najveći je greh ako to neko zaboravi.

Ali odgovor nalazimo ne samo u Lanuovim rečenicama formiranim u sentencije, nego i u pojedinih prizorima toka radnje. Ostrim određenim, okvirima, ali istovremeno i sitnim detaljizacijama, očitava ove prizore i često ih možda čak i sviše zaokružuje u samostalne slike. A iz pojedinih slika pojavljuju se simboli.

Lanu rat ne interesuje kao istorijska pojava, nego u prvom redu kao filozofski i etički problem: rat od Termopila do Normandije, pa i do slijedećeg. Za ljubav ovog filozofskog uopštavanja on stvara svoj mitološki sistem simbola iz šekspirovskih, grčkih, biblijskih i folkloričkih elemenata, spojen trojdovskim ukazivanjima. Na kraju i Abel sam izrasta u mitološki lik, jer se nasuprot njemu iscrta slika anti-čoveka tipa Ajhmana i Hitlera. Niz realističkih prizora i simbola koja se izaznega razvija tu su da zgušnu u priču i sliku suštinu rata. No rat ovako gubi svoj istorijski karakter i pretvara se u apstraktanu pojavu, u apokaliptički udar sudsine. Ovu pojavu pisac istražuje upotrebom raznovrsnih sredstava moderne tehnike romana. Kod ovog pisca nailazimo na analizu klasičnu i duboko psihološku, na prustovsko osećanje vremena, na unutrašnji monolog i neочекivano zdržavanje misli, pronalazimo najzad — a to čini najlepše strane knjige zaista nezaboravnim — poziciju. Lanu je najzad i pesnik.

Iako ovaj Lanuov roman ne razvija onako jedinstvenu i ubedljivu sliku, kao što je bio slučaj kod "Majora Votrena", iako uz problem rata dotiče niz pitanja koja su često površno ili pak preterano simbolički razrešena, u pitanju je delo pisca koga smo mogli da upoznamo kao angažovanog stvaraoca koji se ne boji sa svojim delima, pa i ovim, pogledu u oči velikim pitanjima našeg vremena. Ova njegova knjiga, zajedno sa njezinom poezijom pruža čitaocu trajni umetnički doživljaj.

Aleksandar Popović

U PRAGU JE 10. I 11. FEBRUARA ODŽAN MEDUNARODNI SIMPOZIJUM KRITIČARA. GLAVNA TEMA SIMPOZIJUMA JE BILA „STA JE DANAS MARKSISTICKA KRITIKA?“ ALI U TOKU RAZMATRANJA POKRENUTA SU MNOGA PITANJA INTERESANTNA ZA SVAKU KRITIKU I KNJIŽEVNOST UOPSTE.

inostrane teme

Dragan M.
JEREMIĆ

PROBLEM 1 KRITIKE

MEĐUNARODNI SIMPOZIJUM KRITIČARA U PRAGU

NEDAVNO, 10. i 11. februara ove godine, u Pragu je održan simpozijum kritičara iz evropskih socijalističkih zemalja, na kome su pored čehoslovačkih kritičara, kao gosti i aktivni učesnici, učestvovali predstavnici Jugoslavije, Sovjetskog Saveza, Poljske, Demokratske Republike Nemačke, Bugarske, Rumunije i Mađarske. Od jugoslovenskih kritičara simpozijumu su, pored mene, prisutstvovali Miroslav Vaupotić i Miloš Bandić, koji se nalazi na specijalizaciji ili čak i socijalističkog realizma, a treća je nastojala da postavi neke probleme kritike koji, bar prividno, stoe izvan kontroverze druge grupe.

Veliki broj kritičara govorio je u duhu poziva prvog govornika, istaknutog istoričara, češke književnosti Feliixa Vodičke, da kritika treba da se rehabilituje svojim sadašnjim i budućim radom. Mladi kritičar Jirži Brabec istakao je kako se cela jedna generacija čehoslovačkih kritičara bavila azbučnim problemima tako da kritika tada sada stoji pred pravim problemima. Istaknuti germanista Eduard Goldšteker, pisac zapažene monografije o Kafka, osudio je prosvjetiteljski racionalizam kojim je bila prožeta ranija kritika, dok je slovački kritičar Oskar Čepan ukazao na to da je kritika, rešavajući gotovo isključivo pitanja humanizma i moralu, obavljala tude poslove. Zdenjek Pešat je govorio protiv jedinstva kritičarskih metoda i narodnofrontovskog shvatanja književnosti i književnika okupljenih oko doskora jedinog češkog časopisa "Plamen", ističući neophodnost raznih kritičarskih metoda u ocenjivanju književnih dela Pavla Števček je kritikovao težnju ka centralizmu koja se manifestovala na svedržavnoj konferenciji umetničkih kritičara 1961. godine, zaključujući da je time favorizovan tip kritičar-političara, organizatora i funkcionera, koji svoje sudove održava vanknjivim autoritetom.

U težnji da se izradi potreba za izmenom kriterijuma za ocenjivanje književnih dela isticanje je mišljenje da postoji kriza kritičkih kriterija, koja je čak proglašavana za permanentnu kruz u same kritike ili čak i umetnosti. Na osnovu toga je mladi češki kritičar Jozef Vohrizek zak-

ljučivao da je ne prioritizovanu kritiku neodrživ i da kriteriji treba da nastanu "samou" na osnovu borbe mišljenja a ne propisivanjem od strane nekog autoriteta. Profesor estetike i muzikolog Antonin Šíhra, podvlačeći kako se ranije, ističa njem drugih funkcija umetnosti, zamernarivala osnovna, estetska funkcija, ukazao je na to kako se filozofski monizam ne može slagati sa estetskim pluralizmom.

S većinom čehoslovačkih kritičara u osnovi su se slagali i neki strani kritičari. Tako je poljski kritičar Tadeusz Drevnovski, urednik varšavskog nedeljnika "Polityki", isticao vrednost kritičarske ličnosti, koja je iskupljivala pogreške kod tako značajnih kritičara kao što su Plehanov, Gramši, Lunatsarski i Lukač, podvlačeći kako je neodrživo shvatanje da je realizam potpuno suprot modernizmu, kao što je Lukač mislio nastojeći da istakne vrednost Tomasa Mana na račun Franca Kafke. On je, takođe, ukazao na to kako je služenje radničkoj klasi nedovoljan kriterijum za ocenjivanje vrednosti književnog dela i kako insistiranje na ovom kriterijumu znači vraćanje na jednu prevazidenu društveno-istorijsku situaciju. U mom referatu "Istorija i umetnost" ukazao sam na tipične slabosti marksističke kritike koja se obično smatra marksističkom, odnosno na njenje jednostranosti, koje ona ubudće treba da prevaziđe da bi iskoristila svoju istorijsku šansu, odnosno da bi u književnoj kritici postala ono što je istorički materializam u sociologiji a dijektika u naučnom saznanju. Profesor ruske književnosti na praškom univerzitetu Miroslav Drozda pridružio se kritičar pogrešnih kritičkih stavova iz prošlosti, naročito tzv. vulgarnih sociologa između 1920. i 1930. godine.

Punu podršku antidogmatizmu dali su i neki pisci koji su uzeli reč na simpozijumu, među kojima treba istaći istaknutog prozaista Bohumila Hrabala i mladog pesnika Antonina Broduse.

Dok je većina kritičara nastojala da, nezavisno od svake predrasude, autoritativne norme i dogme, utvrdi koji su najbolji načini prila-

Brana CRNČEVIĆ PIŠI KAO ČUTIŠ

I sapun je poskupeo, sad čemo se teže oprati,

Lako je na dno otici u podmornici.

Mali ljudi postavljaju mala pitanja a dobijaju

velike odgovore.

Pre rata su i mačke bile napredne jer su jurile predratne miševe.

Čoveku je lakše objasniti da je srećan nego da je sit.

NESPORAZUMI DETENZIJE ili PRETENCIJE na IDEOLOŠKI MONOPOL

tribina tribina

POZITIVNI rezultati i odjeci VIII kongresa SKJ mogu se uočiti preko štampe koja nas obaveštava o sve jačem izbijanju na površinu doskora prigušivanih strujanja u različitim oblastima našeg društvenog života i o sve smelijoj orijentaciji na borbu stavova i mišljenja, kako u pitanjima koje nameće praksa u radnim organizacijama, tako i u shvatanjima koja se izražavaju u teoriji i nauci. Ali, podstaknuti ovakvom klimom, javljaju se i neki prividi istinske konstruktivne borbe mišljenja, iza kojih se krije sasvim suprotna tendencija — pretenzija na ideološki monopol, kome nije potrebno da dokazuje i argumentuje, već da diskvalificuje suprotno mišljenje. Takva tendencija ispoljila se u poslednje vreme u nekoliko navrata; između ostalog ona se očituje i u napisu M. Komatine od 21. I. 1965 u „Komunistu“, a u nešto drukčijem, mnogo autoritativnijem obliku ponavlja se u predavanju M. Tripala na Fakultetu Političkih nauka u Zagrebu, objavljenom u „Vjesniku“ od 7. II. 1965. Autori pomenutih napisa polemišu sa shvatanjima koje sam ja iznela u članku „Socijalizam i humanizam“ („Praxis“, br. 1/65) u ime jednog jedino mogućeg shvatanja marksizma, koje oni zastupaju, pretendujući da su jedini istinski interpretatori Marksove misli, i da je sve drugo „nerazumevanje marksizma“, „neshvatanje substance socijalizma“, itd. Oni, dakle ne polaze od pretpostavke da se možda radi o dve moguće koncepcije humanizma, što bi ih obavezivalo da argumentovanje dokažu u čemu je prednost one koju oni zastupaju i zašto je ona više marksistička. Naprotiv, oni nastoje da otvoreniju orijentaciju SKJ na razvijanje borbe mišljenja realizuju na starim osnovama — na shvatanju da je i dalje moguć ideološki monopol, i da se, samim tim, pokazuje a priori kao vrednija ona koncepcija iza koje стоји autoritet jednog lista, partijskog foruma ili rukovodioca. A tendencije ka ideološkom monopolu, kao što se konstataje u Programu SKJ, uvek su predstavljale prepreku razvitku socijalističke i marksističke misli i bile su izvor dogmatizma, te se na toj osnovi ne može razvijati istinska borba mišljenja.

Da se pošlo sa drugog stanovišta, da se prvoj (mojoj) koncepciji suprotstavi druga i dokažu njene prednosti, ne bi se desilo da se ostane na praznim konstatacijama o „nerazumevanju suštine političkog i ekonomskog oslobodenja radničke klase“, o „utopijskoj kritici postojećeg društva“, o „nerazumevanju suštine novog položaja čoveka“, o „plediranju za uki- danje robno-novčanih odnosa i raspodele dohotka prema radu“, o apstraktnom humanizmu, koji „kuca na kriva, nepostojeća vrata“, itd. itd. Nijedna od pomenutih tvrdnji nije u od- štampanom predavanju M. Tripala dokazana, a pažljivi čitalac bi se lako mogao uveriti da bi teško i mogla biti dokazana na osnovu teksta koji sam napisala.

'Treba, dakle, otvoreno priznati, da se želi prva (mcja) konцепција a priori odbaciti bez dokaza, samim tim što se ne slaže sa onom koju zastupa arug Tripalo, a ova, po mom mišljenju, iako nije jasno definisana, vec se više nasiluće preko kritički izraženih primedaba, nije sa svim u skladu sa stavovima formulisanim u Programu SKJ i sa Marksovim mnogo dubljim humanizmom, jer se implicite brani teorijski prevaziđeni sociologizam u socijalističkoj teoriji.

Ali da ne ostanem na metodološkom nivou
čnih koji vode ideoološku pojediniku bez preten-
zija da je naučno argumentuju, nastojaću da
zaključom što opravdava ovaku moju tvrdnju.

pokažem šta opravdava ovaku moju tvrdnju.
U čemu se ogleda prenaglašeni sociologizam u
shvatanju suštine socijalizma, koje zastupa drug
Tripalo? I da li Savez komunista treba do-
ista da se bori za jedno takvo shvatanje, odno-
sno da li je sociologizam pozitivna negacija
apstraktnog humanizma?

★

Drug Tripalo me optužuje za „utopijsku kritiku postojećeg društva“ i za „apstraktni humanizam“. Takve zaključke on izvodi na osnovu onoga što sam ja napisala u pomenutom članku o potrebi preispitivanja socijalističkih principa sa jednog dubljeg humanističkog stanovišta, koje nameću uslovi savremenog života. Da bi čitalac mogao da oceni koliko su ti zahtevi koje ja postavljam utopijski i apstraktni rezimiraću najkraće zašta se ja zalažem u pomenutom članku.

(1) Da se odnos između kapitalizma i socijalizma definiše s obzirom na promene nastale u kapitalizmu i savremenom svetu i s obzirom na nove probleme pred kojima se našlo čovečanstvo i čovek, da bi se jače podcrtala prednost socijalističkog sistema kao humanističke zajednice.

(2) Da se jasnije definišu principi (koji su u Programu SKJ i Ustavu SFRJ zapisani, ali često odsutni iz naše dnevne politike i prakse) i izgrade mehanizmi kojima će se omogućiti da proces političkog i ekonomskog oslobođenja bude permanentno praćen stvaranjem novih međuljudskih odnosa u društvenoj sferi i realizacijom novih viših ljudskih potreba u sferi same ličnosti (Ja nigde ne poričem da je političko i ekonomsko oslobođenje primaran zadatak, pogotovo u jednoj zaostaloj zemlji kao što je naša, ali se zalažem za shvatanje da se ni ekonomsko ni političko oslobođenje ne mogu odvijati izolovano od borbe za humanizaciju čoveka, koja je samo delimična ako se ostane na političko-ekonomskom oslobođenju, te mora biti dopunjena humanizacijom rada i humanizacijom ljudskih potreba);

(3) Da se samoupravljanje kao oblik političke emancipacije ne pretvori u borbu za vlast i u

tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina tribina

rijalnom, ekonomskom snaženju društva, mada je razvitak materijalnih proizvodnih snaga jedan od osnovnih preduslova socijalizma, jer se takav visok razvijeni društveni poredak ne može ostvariti u uslovima ekonomske nerazvijenosti“ (VI glava).

podsticaj lokalnom birokratizmu, a da se procesi ekonomskog oslobođenja ne zaustave u sferi zadovoljavanja materijalnih potreba, a u vezi sa tim, da se raspodela prema radu ne pretvori u raspirivanje fetišizacije novca (Dakle, ja ne odbacujem političko i ekonomsko oslobođenje kao pretpostavke potpunog oslobođenja čoveka, već govorim o tome čime ono treba da bude potpuno, jer deformacije u našem socijalističkom sistemu i sistemu radničkog samoupravljanja pokazuju da nedostaju neke druge komponente, izvan političko-ekonomski sfere, koje bi sprečavale da se socijalistički principi izro-

Pored toga, u članku se i eksplicitno govori o tim društveno-ekonomskim pretpostavkama i o izmenjenom položaju čoveka:

načinu rada sistema samoupravljanja predstavlja

„Neosporno je da sistem samoupravljanja predstavlja najadekvatniji okvir u kome se može izvršiti oslobođanje ličnosti kroz oslobođenje rada u savremenim uslovima. Takav sistem sadrži u sebi sledeće elemente za rešavanje problema otuđenja čoveka i rada: (1) menjanjem položaja i uloge radnika u radnom procesu kroz participaciju u upravljanju i donošenju odluka, ukida se jedna komponenta otuđenog rada — razdvajanje proizvodnog rada od upravljanja; (2) raspodela prema radu kao sastavni deo dosledno sprovedenog principa samoupravljanja rešava u izvesnoj meri problem otuđenja proizvoda rada (mada u uslovima robno-novčane proizvodnje ona ne predstavlja potpuno rešenje); i (3) samoupravljanje se može efikasno ostvariti samo ako podstiče radnike na svestranije obrazovanje, a to predstavlja kompenzaciju za opadanje značaja stručnosti i kvalifikacije u uslovima tehničke civilizacije, koja zahteva sveću pracializaciju radnog procesa. Ali sistem samoupravljanja ne predstavlja sam po sebi dezalijenaciju čoveka i njegovog rada. Takav sistem pruža mogućnosti, na osnovu kojih treba dalje razviti princip mnogo kompleksnijeg procesa oslobođenja rada i emancipacije ličnosti. U našoj praksi ti pojmovi nisu razgraničeni, pa se često ono što je uslov uzima kao rešenje.“ (str. 10—11).

Podsetimo se u ovom kontekstu šta se u programu SKJ kaže o socijalizmu:

„Socijalizam nije samo „politika u korist masa“ borba „za veći komad hleba“, mada je podizanje blagogstana građana karakteristika socijalističke privrede. Socijalizam se ne izjednačava sa ostvarivanjem principa jednakosti i slobode, mada je težnja za jednakosću i slobodom bitan elemenat njegove ideologije. Svjetlost socijalizma se ne ogleda samo u mate-

rijalnom, ekonomskom snaženju društva, mada je razvitak materijalnih proizvodnih snaga jedan od osnovnih preduslova socijalizma, jer se takav visok razvijeni društveni poredak ne može ostvariti u uslovima ekonomske nerazvijenosti" (VI glava).

U čemu je u napred iznetom shvatanju u
tom članku utopijska kritika i apstraktni hu-
manizam drug Tripalo nije pokazao. Naime, on
smatra da se to može dokazati verbalnim iska-
zima, kao što su: „ne razume suštinu političko-
i ekonomskog oslobođenja“, „ne razume u čemu
se sastoji osnovna i suštinska razlika između ka-
pitalizma i socijalizma“, „ne razume u čemu je
suština novog položaja čoveka“, itd. U stvar-
nosti radi se o tome, da je shvatanje druga Tripala
o suštini socijalizma i novog položaja čoveka
sociologistički određeno, isključujući potrebu da
se antropološki dopuni i modifikuje u skladu sa
razvitkom čoveka i njegovih potreba.

Drug Tripalo naziva utopijskim plediranjem za totalnom ljudskom emancipacijom, zahtev da se ono što je uslov ne pretvori u svrhu, jer svrha je oslobođenje čoveka od svih vidova njegovog otuđenja, skučenosti, parcijalizovanosti — i u onim najdubljim regionima njegove ličnosti koji su skriveni od pogleda drugih, a koji čest

SAMO OSLOBOĐENI PRETENZIJA ZA MONOPOLISANJEM ISTINE MOŽEMO RAZVIJATI KONSTRUKTIVNU BORBU MIŠLJENJA I MEĐU FILOZOFRIMA I SA NJIMA BEZ POLITIČKIH DISKVALIFIKACIJA, A NA BAZI ARGUMENTOVANIH DOKAZA DA JE SUPROTAN STAV KOJI SE PREDLAŽE OPRAVDANIJI I NAUČNIJI

predstavljaju uzrok deformacije socijalistički principa u praksi. A zahtev za takvom sveobuhvatnom ljudskom emancipacijom (koja se ne može deliti vremenski na faze, već se mora synchronizovano odvijati u svim oblastima), implicira ostvarenje onih društvenih uslova, koji takvu emancipaciju omogućuju, jer: „čovjek nije apstraktno biće koje čuči izvan svijeta. Čovjek to je čovjekov svet, država, društvo“ (Marx, Prilog kritici Hegelove filozofije prava, Radovi, Kultura, Zagreb 1961, str. 81). A te materijalne uslove Marks naziva pasivnim elementom:

„Revolucijama je, naime, potreban pasivan elemenat materijalna osnova. Teorija se u jednom naruđu uvijek samo utoliko ostvaruje ukoliko je ostvarenje njegovih potreba... Da li će teoretske potrebe biti neposredno praktičke potrebe? Nije dovoljno da misao stremi ostvarenju, samo stvarnost mora strimiti prema misli“. (kurziv moj, Isto, str. 90).

★

Nazivati apstraktnim i utopijskim jedr
shvatanje koje se zalaže za to da se ciljevi so
cijalizma definišu šire nego što obuhvata pol
tičko i ekonomsko oslobođenje (a to ne zna

Zagorka PEŠIĆ GOLUBOVIĆ

—**CONFERMA A NEI LOU NA VESTIGE**

PROSTOR GROBA

PISEM VAM ovo pismo iako vas ne poznajem.* Ali nalazim da je i bolje tako. Da vas znaju možda vam nikada ne bih pisao. Povod za ovo pismo su neki vaši crteži koje sam nedavno vidio u jednom časopisu. Međutim, neću govoriti o njima, oni su samo povod kojim sam asocirao jednu čitavu slikarsku grupu kojoj i vi pripadate. Ali uz to asocirao sam i jednu novozavjetnu sliku: Kristovo uskrsnuće. I sada ću, što će vam se činiti čudno, pokušati da dovedem u vezu ove dvije asocijacije.

U slici Uskrsnuća imamo tri plana realnosti: 1. grobni, u kojem Krist leži u grobu, 2. zemaljski, tj. vojnike koji čuvaju grob i žene koje dolaze na grob i 3. visinski, kada Krist uskrsne, odjednom odvaljuje grobni kamen i, u svjetlosti koja zaslijepuje vojnike, dize se u nebo. Ovdje ću napraviti jedno počepanje (znam da uopćavanja nisu dobra jer često nisu istinita ali me uvijek rade): čini mi se da se sve predmetno (figurativno, nazovite ga kako hoćete) slikarstvo javlja odvijuk upravo u ova tri stanja.

Svakako je slika onih vojnika koji čuvaju grob, da tako kažem, nivo, svakidašnji vid realnosti. Područje svih velikih realista koje je interesirala materija, njeni položaji, svojstva i pretvorbe. To znači, pogled koji ne ide ni gore ni dolje nego upravo ispred oka. Nikako mi se ne čini dobro promisliti kako u ovoj skromnosti ima išta od grube svakidašnjice konkretnog. Naprotiv, ovo poštovanje materije, ovo nezavirivanje iza stvari, nepostavljanje pitanja gore i dole ima u sebi saznanje da je dobro osjećati i znati granice, i da je iz tog, možda, mnogošta jalovo.

Ispod ovog nivoa, ove svakidašnje linije, kako smo kazali, nalazi se mrtvo tijelo Krista. U slici Uskrsnuća ovo je stanje časovito, nevažno i priprema za drugo. Moralisti ga najčešće uzimaju za opomenu. U poeziji srednjeg vijeka govori se o njemu i crvima u njemu, uživačima, pustopasnici. Taj grobni prostor imao je tokom historije slikarstva svojih interpretata. (Dakako, mora se spomenuti, da kod Egipćana nije riječ o identičnom prostoru o kojem govorimo, kod njih je gorjji prostor prenesen podzemno). Nadrealizam je, u novije vrijeme, ovaj prostor najviše koristio. To bezizlazno stanje groba gdje se tijelo raspada lišeno sunca nadrealiste je uvelike zaokupljalo. Temperatura koja se dodaje u ovim grobovima, ne mijenja tu atmosferu groba, ona je samo želi potvrditi. Iako se grebu stijene, ako rastu pandže stanovniku, sve je to posao groba i tog prostora.

Krist se diže u nebo i negira svojom nematerijalnošću i rasopom tjelesnosti i ovo grobno i ovo zemaljsko, to je slika ovog trećeg stanja. To je pokret vertikalnog uspona. Ako je u grobu bio mrak, iznad groba se miješao mrak i svijetlo, ovo je stanje potpune svjetlosti, čisto od svega što teži i ostaje na zemlji. Nije teško naslutiti riječi i želje vjera o višoj stvarnosti i finalitetu. I nije teško pogoditi da su u želji za ovim stanjem sadržane čovjekove najplemenitije osobine. Ovakve spiritualizirane figuracije u historiji slikarstva imamo mnogo. Ovdje bi se svakako mogla spomenuti mnoga najveća imena.

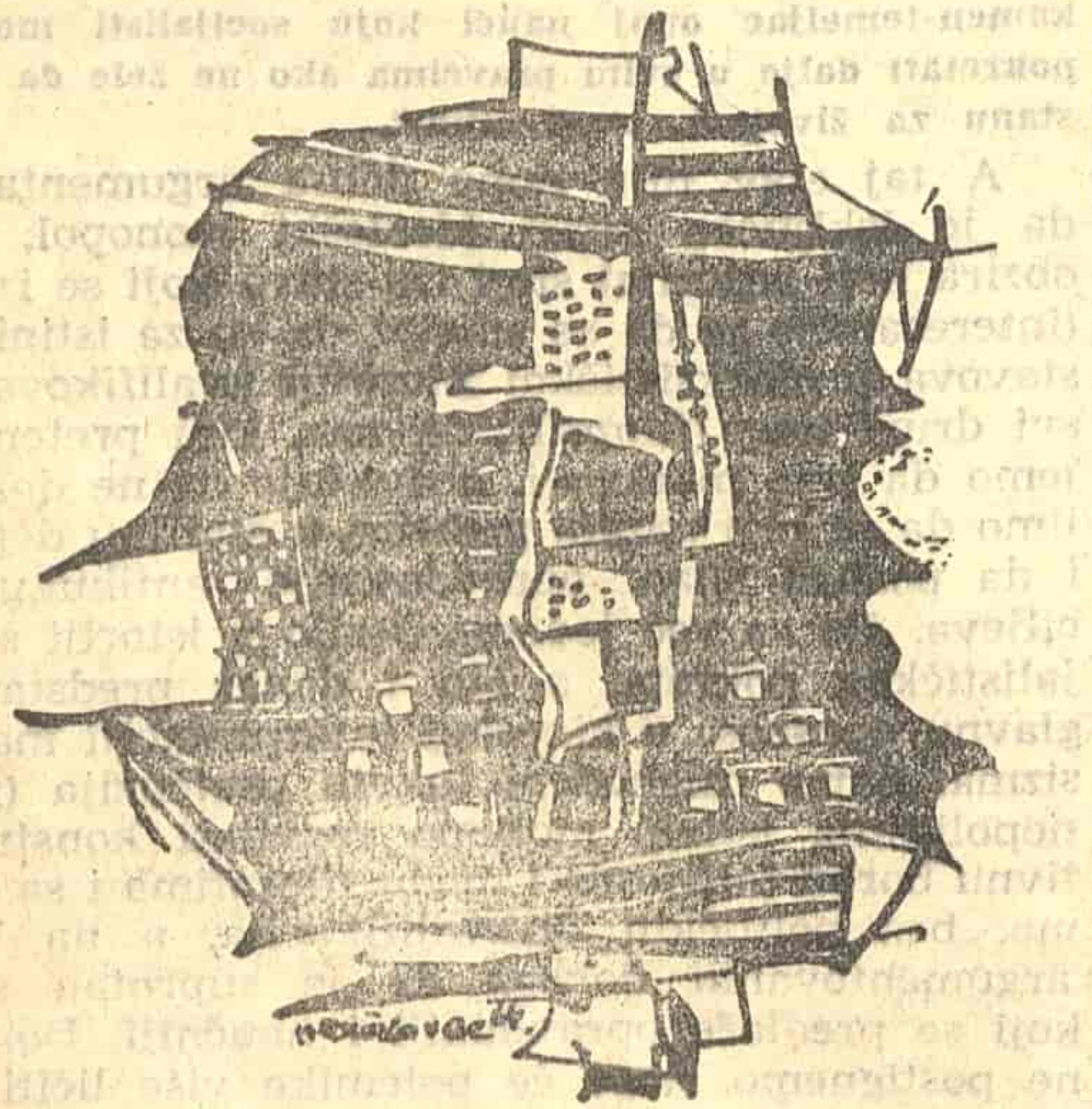
To su tri stanja u koja je figuracija, tako mi se čini, dolazila i dolazi uvejk. Kod nekih slikara su se ova tri stanja miješala, a kod nekih su ona dolazila i čista. Namjerno ne spominjem imena kako ona ne bi komplikirala ovo pismo i tražila kronološko konzultiranje. Ali vama, slikaru, možda će ovo i ovako pojednostavljeno biti jasno.

Ima li čovjek pravo između ova tri stanja izvršiti izbor? Historija i jedna šira tolerancija kazat će da su sva tri jednak vrijeđana, jer nas niko u raspravljanju o opravdanju i svrsi jednog nasuprot drugog ništa ne može uveriti. Ipak, kako bilo da bilo ovog časa će protiv mudrosti: viši volim ova dva druga stanja od onog podzemnog, grobnog. A čini se da je to jedini prostor vaših slikarskih prijatelja i vaš. Neću vršiti deskripciju tih slika gdje neka podzemna mutnež od mesa

Nastavak na 12. strani

Danijel Dragojević

* Pismo jednom imaginarnom članu beogradske „Mediale“

OVIH DANA konačno je riješena tzv. „upravna kriza“ u Hrvatskom narodnom kazalištu, koje je dobilo kompletnu novu upravu: intendantu Mirku Božiću i direktore pojedinih grana: Ivicu Ivanca (drama), Nikšu Barezu (opera) i Sonju Kastu (ballet). Nadamo se da će nova uprava u svakom pogledu dati novi stvaralački zamah ovom starom zaslужnom teatru, naročito u smišljenjem i širem planiranju dramskog repertoara.

Dramski repertoar je zaista oskudan, dosad su održane svega dvije premijere. Poslije uspješnog izbora i izvedbe Sartrove drame „Čovjek i dragi bog“, o kojoj smo već ranije pisali, nova premijera komedije Suhovo-Kobilina „Svadba Krećinskog“, zapravo obnovljena izvedba poslije 29 godina, predstavlja samo djelomičan uspjeh — donekle je promašen izbor, ali je relativno uspješna predstava. U jednom bogatije i šire koncipiranom repertoaru, smišljeno planiranom i najavljenom za više sezona unaprijed, izbor takve stare ruske komedije mogao bi naći svoje mjesto ali u siromašnom repertoaru jednog velikog i centralnog kazališta ne bi mogao niti smio potisnuti živi teatar našeg vremena i značajnija djela iz historijskih etapa razvitka svjetskog kazališta.

Ovu komediju s dramskim akcentima o hohstapleru i ženidbenom varalici Krećinskom, dalekom rodaku savremenog Ostapa Bendera, razradio je režiser Davor Sošić u niz samostalno živih prizora i plastičnih likova, dok je cijelina predstave imala razlomljeni krijući — od satiričke komike prvog čina preko dramatskih proživljavanja u drugom činu do komički bezazlenog završetka trećeg čina u kojem se u-topila satira. Intenzitet igre razvijao se previše u dramskom stilu, koji je potencirao unutrašnja psihološka proživljavanja, gotovo do nekog tragizma, osobito Krećinskog u drugom činu. Izbjegla se izrazitije stilizirana perspektiva, koja je mogla se scenskim distanciranjem glumačke igre jače istaći ne samo neophodne historijske dimenzije nego i stvarnu društvenu aktuelnost razotkrivenih ljudskih odnosa i karikiranih karaktera. Svakako da je struktura ove komedije dosta heterogena i protkana težim psihološko-dramatskim elementima. Ali scensko izvlačenje i pretežno naglašavanje takvih elemenata nije psihološki-moralno toliko opravданo kod samog varalice Krećinskog koliko kod čovjeka „bez imena“ i dostojarstva Rasplijueva, koji je u ljudskom smislu svakako ne samo najkomičniji nego i zaista jedini istinski tragi-groteski lik djela. U tome smislu je u Zvonko Strmac vrlo plastično ostvario bitne fizičke i psihičke karakteristike tog zanimljivog lika propalog i pučavog čovjeka, dok je Relja Bašić kao Krećinski, iako sigurnom i razradenom igrom, ipak previše naglašavao navedene ozbiljnije psihološke komponente, koje nisu toliko bitne za psihološki i društveni profil te satirički odnos prema jednostavnijem liku takvog tipičnog skorojevića i hohstaplera.

U zagrebačkom dramskom kazalištu obnovljena izvedba Molijerova „Tartifa“, u originalnoj vrlo subjektivnoj režiji Božidara Violića, izaziva niz interpretativnih problema i kontraverznih diskusija. Režiser Violić nije samo potpuno nešablonski prišao scenskom tumaćenju te klasične komedije, nego je izvršio i oštri dramaturški zahvat, promiljeni kraj komada u tome smislu da Tartuffe ostaje pobjednik a Orgon postaje kraljev uhapšenik i izvlašćeni dobrotvor. Poznata je sudbina ovog Molijerova teksta s obzirom na ustupke kraljevog centzuri, ali nam nije poznata prva verzija komedije.

POEZIJA

Aleksandar RISTOVIC

RUŽA KOJU STVARAŠ

KAD dodoj
sa knjigom i ružicom, trepereći
u slatkom duhu do vode, videh da otaza mi poslušnost
more i snaga u našem razgovoru
bi ukročena.

I nešto mora bi u tvojoj haljini, ljubavi
i nešto zemlje u tvojoj utrobi, i nešto
ljubavi u tvom nagom sanjarenju.

Te krilima.
udarah vodu i pena što rada cvetove
bi mi u lice bačena. Trčeći ka brežuljku
gde ptice, ubijene u drveću,
i sneg u ružičnjaku iskršnuće. Druge radosti
otvorise mi šaku i ti prilazeći
ukaza prstom na ono što sam činio.

Avoda
ružama tvojim bi zamučena. Svetlost
što učini srce razumnim, povetarac
u žitnoj stabljici, materija
toliko puta poricana u časovima samotnim.

Ljubljen
od tebe, no odveć dete, onaj što je idući
poljem stavio znak na tvoje bedro
i zlatan jezik u ranu. Stvaralač pesme
i dečak sa psima, davalac ječma
i menja novca. Sa zbirkom ruža
pod hrastovim, dok točač okretaše
gore i dole bljeskavu tečnost
u posudi. Da bi nešto mora bilo u tvojoj haljini
i nešto zemlje u utrobi i nešto
ljubavi u nagom turom sanjarenju, ljubavi.

Kad dodoj
sa knjigom i ružicom, trepereći
u slatkom dahu, do vode, videh da otkaza mi poslučnost
more i snaga u našem razgovoru
bi ukročena. Drugačije svjetlosti
sretol u polju: decu što krilima me doticahu
i videh da ću umreti sa životinjom. Fenjerić jedan
(glupo maleno svjetlo drhtalo je, gospodar svjetlosti
u romantičnim poemama, često prigušivan rukom

KAZALIŠNO PISMO IZ ZAGREBA

NOVA GODINA
SA NOVOM UPRAVOM
U HRVATSKOM NARODNOM
KAZALIŠTU

dije, koja bi možda i sadržajno opravdala takvu režiju, dramaturšku i tekstovnu izmjenu. No to su ipak tehničke pojedinosti, iako mijenjaju čitavu završnu sliku i poantu komada — u površno pesimističkom smislu, da je dobro kazalište a zato nagradeno, i to s naročito naglašenom aluzijom na savremene prilike.

Međutim, mislim da je mnogo važniji odnos karaktera i psiholoških dimenzija radnje u komadu, jer je to djelo isto toliko tragicoreska slijepo povjerljivog vjernika Orgona kao i tragicomedija licemjera Tartifa. Iako je naslov djela „Tartifa“, po morme shvaćanju glavno je lice zapravo Orgon (ne samo zato što se Tartif pojavljuje tek u drugom dijelu), jer je osnovna moralna dilema odnos Orgona prema iskonstruiranom objektu svoje strasne i neizbjježive potrebe za povjerenjem „pravog“ čovjeka i za vjeronamjenu u dobro, nasuprot nepovjerenju u svoju društvenu sredinu. U tome smislu Orgon nije površno komican lik, nego je duboko tragiran u toj svojoj primarno ljudskoj težnji za nekom istinskom, makar i iskonstruiranom dobrotom i samopozitivnom dobročinstvom — kao smislicom i simbolom otkupljenja. A sam „glavni junak“ Tartif je mnogi jednostavnije slučaj zloupotrebe povjerenja radi ljudi, arivističkih koristi, i takve likove stalno na tekućoj vrpci i po istoj tipskoj mjeri proizvodi svaka društvena sredina — u svojim protivurečnim razvojnim transformacijama.

Takve koordinate djela režija je donekle naznačila, ali ih nije dovoljno psihološki razradila nego je stil igre gradila, suprotno dodatašnjem šablonsko profinenom stilu, na reškim, gotovo naturalističkim suprotstavljanjima reakcija pojedinih likova i bučno razigranih situacija. Očito se nastojalo, eliminirajući francusku preciznost i uglađenost, takvim naglašavanjem drastičnijih realističkih elemenata igre aktualizirati problem i njegov savremeni scenski otisak. U tome je smislu Orgon Drage Krčea bio previše sirovog groteskan u svojim vehementnim reakcijama, iako je osnovna koncepcija lika dosta bliza jednom tragičnije shvaćenom Orgonu, a Tartif Fabijana Sovagovića, unatoč detaljno razrađenoj glumi, ostavio je previše plošan dojam, s vanjski smirenom dopadljivom hipokrizijom, bez dubljih unutrašnjih dimenzija u proračunato prisilnoj uglađenosti i servilnosti. Izvrsnu glumačku minijaturu likarnog lika sudskog činovnika Lojala, ostvario je Pero Kvrgić, pa bi upravo ta filigranski razrađena uloga u svom sublimirano sintetičkom realizmu mogla postati stilski putokaz za koncipiranje jedinstvenog stilskog doživljaja života.

Vrijednost te scenske adaptacije i izvedbe osbito je u živoj aktuelnosti i životnoj dubini teksta, koji je smjelo i potresno zahvatio jedan od bitnih etičkih problema našega društva i odnosa među ljudima. Poslije Stojanovićeva drame „Opasne vode“, prvi put je načet problem i jasno naznačen sukob između konkretnog i apstraktno shvaćenog humanizma kod neumitne smjene generacija na različitim povjesno-društvenim razinama.

Vlado Mađarević

ili podizan do poderane odeeće. Skitač u koprivi, tako te nazvah trčeći. A ista krlila udarahu po vodi, i nešto mora bi u tvojoj haljini, i nešto zemlje u tvojoj utrobi, i nešto ljubavi u nagom sanjarenju.

A srce ispunjeno gnjevom te pozdravlja, ljubavi.

★
Mirjana VUKMIROVIĆ

VEĆE I OPOMENA

DANI se uzbude kao i srce što to ponekad može (ko kaže da nema reći za najtajnije šapate)

pred zoru kao oživele noćne se grane zaklate a uveče zaboli pesma ispod svakidašnje kože

odlazim a ne mogu da čutim probijam vrata samoće gde nevinu lišće ismejava i okiva u strepnju o za dalekim brdima naslućujem krvi pometnju o za sredozemnim brdima još rudi prekasno voće

bilo je otpora nežnosti sokovi nisu uveli treba pustiti na volju svakom sustalom damaru ne mari što može ispod što može i na samaru glavno je da smo živelji i možda malo hteli

obeshrabri me spori krvotok u natrulom telu snova nema strasnih jabuka ni čvrstog rukovanja leda nema čarobnih zdenaca gde se sve do dna preda nema šumskih požara što klize niz grlo dimova

a prigrli amanet nade što se otkida od bespuča namlečenom dojkom sunca protiv manastirske postov ne mari što preživi samo ritam koji spoji krajeve mostovi

pa se zagrcne i zabrekne u tkivu potopljenog pruća pokupite zatomljene jauke da ih dani ne bi odneli izmamite iz njih zvuke prstima toplijim od hleba i u sutone se sećajte sebe pomalo krvavog neba jer glavno je da smo živelji i možda mnogo voleli

BRANKA PETRIĆ U „ALISI“

KNJIŽEVNE NOVINE

Premijere: „ALISA U ZEMLJI PROGRESIVNIH ČUDA“ S. Novakovića, „KORAČNICA“ Dž. Vajtinga, „VIKTOR ILI DECA NA VLASTI“ R. Vitrača i „HAELUJA“ D. Lebovića.

PURITANCI uporno nastoje da naš pozorišni život svedu na infantilizam, smeta im svaki iole slobodniji pokret, prirodni razvoj želja i misli. Da nije tako zar bi se mogao naći čovek koji od sreća ne bi pozdravio dolazak „Alise u svetu progresivnih čuda“? Pogotovo što ovo krhko i bojažljivo stvorenje nema ambicije da se prošeta uglednim scenama i srećno je što se smestilo na pomoćnoj pozornici Jugoslovenskog dramskog pozorišta.

Mladi, ambiciozni i tradicijom neopterećeni Slobodan Novaković želi je da svojim „teatrom aluzija“ razbije taj malograđanski komoditet u gledalištu i oko njega i pokaže kako glasan smeh, misli i zaključci, nisu sramota. On se služi efektnim, kratkim i sadržajnim satiričkim pasažima, dovoljno vitalnim da ih nije ni potrebno uramljivati u oveštale teatarske šablone. Pisac suviše voli pozorište da bi ga zloupotrebljavao (zar to može da bude mana?) i zato i ono malo zapleta u prvom delu olak i bez sentimentalnosti napušta i otvoreno se prepusta političkom kabareu (ugušenom u našoj sredini pre nekoliko decenija), u kome se mnoge hipertrofirane strasti naše realnosti suprotstavljaju čoviku.

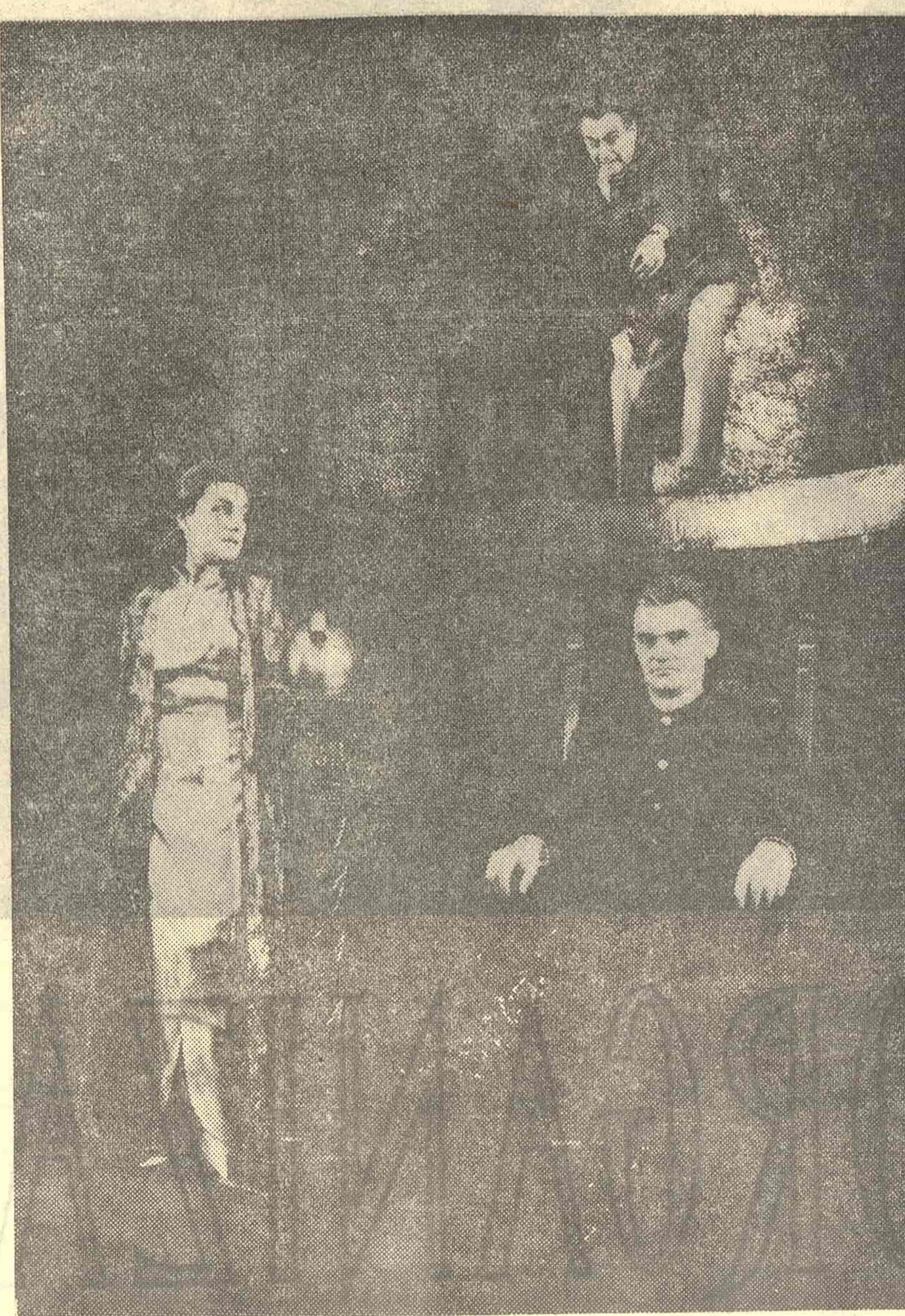
Reditelj Nebojša Komadina uspeo je da sva ta varničenja preobrazi u situaciju koje se prostiru između pozornice i gledališta i učini ih stvarnim i nedokučivim u isti mah. U razigranom ansamblu možda je za nijansu upečatljiviji od ostalih bio Branko Milenković, preko čijeg dobroćudnog lica satira prelazi kao sudbina i život (maksimalnu uverljivost postigao je kao portir Sima, kada kao predsedavajući otvara sindikalni sastanak, i u ariji kojom prodaje svoju malu i bezvrednu dušu). Marija Milutinović, kao Alisa, ispoljila je izuzetan talent za setnu komiku, tako redak među našim glumcima. Isticali su se Bakim Fehmić, te Branka Petrić i Miodrag Radovanović. U njihovom društvu veteran našeg kabarea Dejan Dušanović nije se uzdržavao i činio je sve što je mogao da ovaj eksperiment dobije puno priznanje publike.

* * *

Ako je teatar zaista uslovljenošto postoji između života i smrti — „Koračnica“ je delo kojim Džon Vajting toj uslovjenosti daje oblike pobune savremenog čoveka protiv uslova i mogućnosti svoje egzistencije. I zato ovaj nesvakidašnji tekst sa velike scene Narodnog pozorišta primorava da u njegovim sumornim senkama otkrijemo autentičnu sliku našeg doba.

Zbog toga bi bilo gotovo banalno insistirati da je ovo samo drama o sudbini poraženog generala Forstera. Njeni tokovi su mnogo silniji i poseđuju unutarnji intenzitet koji prevazilazi svaku formalnu dramatičnost.

Režija Bode Markovića devalvira mnoge scenske običaje, a glumca, njegovu igru i reč obezličava da te mere da su oni postali istovremeno funkcija i smisao na putu uništenja svega što se isprečilo saznanju sustine. Zbog toga je Marković nastojao da kod svih aktera postigne jedan oštar ritmički govor, kakav se na našim pozornicama ne susreće svaki dan, ali to nije prazno pretakanje teksta i parodiranje otudnjenja, jer smo upravo u tom ritmu, zasnovanom na itekako vrelim emocijama, dobili jednu neobičnu snagu koja nastoji da uništi stvarnost u njenoj autentičnoj ljudskoj formi. To se naročito osećalo u monologima, koji su govoreni direktno publiči, ali sa čudnom superioritetom, kada su pred nama ljudi koji su sveeno odlučili da taj proces uništenja svesti sami izvedu. Ali time zbi-

vanje nije dovedeno u predele čistog formalizma; naprotiv, velika simbolična rešenja ovde su itekako dragocena. Reditelj je u tome na trehataku avangardan, njega mnogo više interesuje što je iza teksta nego samu tekstu, ali se time izložio o-pasnosti da ne bude shvaćen.

Markovićeva rediteljska sigurnost je vidna, ona svakoj pojedinosti daje svoj pečat, i mi smo u mogućnosti da njegov talent procenjujemo i na pojedinostima. Možda ta predstava nosi upravo zbog ovakve konцепcije niz svesnih mana (neadekvatna muzika, slaba rešenja za zvučnike, nedovoljna iskorijenost dekora itd.), ali treba znati da ovom mladom čoviku uopšte nije bilo do toga da pravi dopadljive spektakle vec prave i okruglene predstave. Toj svojoj strasnoj volji on je podredio sve na sceni, a posebno glumica i pokret. To se naročito odnosi na mizanscenu Forstera, koji ne samo što svojim prisustvom nagoveštava prošlost nego i budućnost čini nemogućom. On se pokreće upravo onoliko koliko je potrebno da bi se dobio još potpuniji utisak zatvorenosti njegove čelije; život je za njega robijaški pravougaonik, a kada se digne — to je zato da bi umro. Naravno, svako lice ima drugaćiju krvulju kretanja i sve one se isprepliću, noseći odredene oznake života i smrti.

Šta može jedan glumac koji puna dva i po sata sedi nepokretan i gleda u jednu tačku skrivenu u tamni gledalištu pokazao je Ljuba Kovačević kao pobednik general Forster. On odbija protivurečnost svoga položaja i banalnu dilemu: život u ponizanju ili smrt u spokojstvu i među herojima. U trenutku kada sam se učini da je doneo odluku da ostane u životu, pa makako on bio srpski, Rupert Forster se ubija.

* * *

stava u stilu pravog poetskog nadrealizma ili njegovih oplemenjenih formi koje se javljaju danas u svetu modernog teatra. Slikar Mića Popović je gotovo preko noći proglašen pravim i željenim pozorišnim rediteljem. Ali u njegovoj postavci prvi čin je delovao dostra troma i neinvintivno, drugi je bio daleko zabavniji i življiji, dok je treći i potpuno ispušten u rutinski ispričan. Mića Popović nije uspeo tamo gde se od njega najviše očekivalo da ceo cijev preobrazi kroz Vlktorove oči i da mu da slobodnije dimenzije u kojima bi se scena pretvorila u mogućnost da čovek zaista bude oslobođen svih onih predrasuda koje ga sputavaju i protiv kojih je Vitrač digao svoj nežni glas.

Steta je što Mića Popović nije napravio originalnu nadrealističku predstavu. Ovako, ostaje nam da konstatujemo da je ansambl dao nekoliko zanimljivih likova (Vera Čukić, Bora Todorović, Danica Mokranjac, Tanja Beljakova, i Danilo Stojković) uz ogradi, naravno, da njih ne treba nijednog časa dovoditi u vezu sa pravim Vitratom.

* * *

„Haleluja“ Djordja Lebovića sa pozornice Savremenog pozorišta ne deluje kao tekst većih literarnih vrednosti. Sve što je u njemu zanimljivo i uzbudljivo sadrži sama ideja — povratak zarobljenika iz logorske tame u život — simbolično kroz niz situacija koje bi trebalo da obezbede jednom anonimnom logorašu Jojou pristojnu građansku sahranu. Ima u tom izlasku iz smrti nečeg jezovitog, ljudski bolnog, pa srećnici izgledaju kao mrtvaci u kojima tek počinje da se rada život. Na žalost, to nije dovoljno da bi drami, kakva je, ova, pribavilo priznanja koja se daju celovitim umetničkim delima. Kroz reči se ne stvara predstava o tom beskrasnom ljudskom bolu, a kratke, radiodramske replike, toliko su zatvorene u svojoj isforsiranoj pseudopoetskoj konstrukciji da ih je ponekad veoma teško interpretirati. (Otud verovatno i kolobanja pisca između iznošenja intimnih ispostvi i zajedničke opsesije života.)

Aleksandar Glevacki je, ipak, od svega toga napravio zanimljiv i uzbudljiv predstavu. Izvesna spojna opisivanja dogadaja učinili su da intenzitet delovanja popusti na početak. Bilo je teško i učiniti nešto više s obzirom da su to i najslabiji delovi drame. Režija je, međutim, i u takvim scenama uspešna da likove učini stabilnim, promene efektnim, s tim što ih povezuje uvek glavna ličnost prethodne situacije. Uopšte, primetan je napor da se usred štire sredine pronađe što više dramatične uverenja da ispod mrtvih površina leži potreba da se dode do normalnih ljudskih širina i emocija. Sve je to došlo mnogo više od izražaja u nastavku koji deluje do te mere celovito kao tekst i realizacija da se na trenutku čini kako je pred nama sasvim nova drama.

Nekoliko glumaca ostvarilo je životne likove koji po mnogo čemu postaju sinonimi ove drame. To su, u prvom redu, Ratislav Jović (Pip), Predrag Laković (Sipka, neobično smiren sa nekim čudnim optimizmom u rezignaciji), Žika Milenković (Zero, u kome je sve ono životinsko u čoveku bilo prirodno i moguće, posebno u monologu), Pavle Bogatinčević (Major, vanredno precizan i realističan). Uspehu predstave dali su svoj dragoceni doprinosi i Zoran Ranić, Sima Janićević, Tanja Lukjanova, Danica Mokranjac, Rista Đorđević, Žika Petrović, Eugen Verbić i Dušan Djordjević.

Predstavu je dopunila vanredno sugestivna muzika Veljka Marića i inventivna scenografija Miće Popovića. Petar Volk

Izvođenje dela „Viktora ili deca na vlasti“ Rože Vitraka na sceni Atejlea 212 nije ni izdaleka u srazmeri sa pažnjom koja mu se posvećuje. Ovaj komad ne zvuči kao izrazito nadrealističko delo, a njegova unutarnja struktura ne počiva na simbolima i slikama koje bi aktivnije podsticale misao ili emotivni zanos. Od Vitrakovog teksta, pretovarenog epitetima, nije načinjena pred-

Vukova spomen — biblioteka

„Dragi drugovi, svojim učešćem u radnoj akciji na gradnji puta od Loznice do Tršića zasluzili ste zahvalnost svih jugoslovenskih građana. Toj opštosti zahvalnosti, pridružujem se i ja; stežem vam ruku i čestitam sa željom da vas uspeh pratí u ovoj akciji kao i vašem daljem životu i radnih ljudi i stvaralača.“

I posveta Dobrice Čosić impresionira snagom sadržaja:

„Vama, koji gradite prvi Vukov put — vama koji ćete ići Vukovim putem — vama koji ćete nastaviti Vukov put kulture, da jezik ove zemlje bude sloboda, lepota i moć čovekova, vašem deku, vašoj mladosti koja razgara nadu i hrabri — odanost i poštovanje.“

Graditeljima prve Vukovog puta ka suncu jezik ove zemlje sa željom da im ni jedno sunce ne bude daleko.“

I posveta Tanasija Mladenovića sadrži divnu simboličku:

„Jedan put svetlosti se pruža — put za Tršić. Odande nam je svetlost već jednom došla.“

MALI EKRAN

IMATE LI MALO VATRE?

TAJ PROZOR nalazio se na zgradi visokoj devet spratova, a gledao je na ulicu zakrivenu automobilima i prolaznicima! Deveti sprat. Setite se kako izgledaju ljudi kada se gledaju sa tolike visine. To su male, sive mrlje koje se kreću, među šarenim automobilima. U trenutku dok ih tako gledate sa devetog sprata, sami sebi ličite na Gulivera ili jednog od onih olimpijskih srećnika iz udžbenika mitologije.

Postoji jedna scena u Ridovom „Trećem čoveku“ u kojoj Orson Wels vodi svoga protagonistu Džozefu Kotnu na vrtešku u Prateru. Kada se nadu na najvišoj tački kruga i kada se kabina zaustavi nad panoratom ovog dirljivog ljudskog zabavista, Wels odgovara na optužbu da je svercovanjem penicilina usmratio nekoliko dece, rečima:

„Pogledaj one tačke dole i reci, da li bi uzeo deset hiljada dolara da neke od njih nestanu?“

Te sive mrlje zaista izgledaju nestvarne i beznačajne. Ni na pamet nam ne pada u tom trenutku da i mi tako isto izgledamo, kada nas gleda pilot iz svoje kabine. Svaki čovek je za sebe samog jedinstveno, nikada neponovljivo biće. Izgledaj bi užasno da pristanemo na poistovjećavanje sa onom tačkom tamu, da tamo, malo ilevo, koja upravo ulazi u trčavaju. Ja sam Guliver, ostali su patulji! Cak i ako me gledaju sa visine, ipak se razlikujem od ostalih, zar ne? Odmah bi se moglo pogoditi da to koračam JA, JA, JA...“

Ali kada se sude sa vrteške, kada se pogleda nekoj od tih tačaka u lice, kada se vidi iskrivani rukav kaputa, ili neki detalj na o-deći, kada se vidi boja očiju, ili trag drhtanja od zime na pomodrelin usnama, kada se shvati veličina ljudske beznačajnosti, ne verujem da bi ikо, sem aко nije monstrum, pristao laka srca da jedna od tih tačaka isčeze.

Vestina televizijske umetnosti je vestina spuštanja sa vrha vrteške.

Pišući za televiziju ili film, mi često zaboravljamo da pišemo za jedno od tih lica koje smo videli sa devetog sprata. Zaboravljamo da to lice koje će nas slušati ima svoj poseban način govora, da možda kotrlja slovo, da česta upotrebljava uzrečicu ovaj, ili da puši po pola cigarete radi zdravlja.

Nije bilo potrebno penjati se na Velsovu ljužašku da bi nam to postalo jasno. Dovoljno je ako ponekad sa prozora bilo koje kuće, bilo koga visokog sprata, pogledamo na bilo koju ulicu u podne.

Mnoge i mnoge drame pišu se samo za jedno lice. Obično za lice nekog prijatelja ili lice neke davno izgubljene devojke, sa kojom smo se razili u nesporazumu. Potrebno je objasniti taj nesporazum i ispraviti krivo mišljenje koje je ostalo da visi u vremenu proteklih godina, kao sledeni dim, ili zaboravljeni kortsanski oblik na pozornici našeg života. Ma da je krasno da se bilo šta učini, čovek čini poslednji pokušaj dramom ili bilo kakvim umetničkim delom, da objasni, da oproba još jedanput nemoguću igru razumevanja.

Ako smo govorili iskreno, ako smo to činili samo za jedno lice pred kojim smo krivi, da koga nam je stalo, delo će postati razumljivo i svima ostalim, svima onim na koje nismo u početku računali.

Ne govorite li u prilog ove tvrdnje i posvete koje često stoje na zaglavljima dela. Posvete su direktno izjašnjene da je knjiga pisana baš za tebe, da je tebi namenjena i da ćeš je ti morati pronaći i pročitati po kauzalitetu spletene sudsbine, koje su zapetljale naša dva života; život onoga ko čita i onoga ko je knjigu napisao.

Medutim postoje umetnička dela u kojima, mako ona bila vešto načinjena, ne prestano osećamo da ih je umetnik stvarao, gledajući sa nekog visokog prozora.

Umetničko delo je ispostava. Ne mogu se ispođavati mnoštvo sivih mrlja kojima ne vidim lice! Nemojte me tezati da to činim, jer ču lagati!

Kada god nam se učini da je reč koju smo napisali, reč sa devetog sprata, reč proroka, reč Uzvišenog, potrebno je prekriziti je istog časa i stićati niz stepenice, ili liftom, ali što brže, na ulicu, potrebno je zaustaviti prvičevu i pod bilo kakvim izgovorom zagledati mu se u lice i u ruke. Ako ništa drugo ne pronadete, zamolite za malo vatre da bi zapalili cigarete.

Ako je dobijete od njega, nećete njom zapaliti samo vru cigarete, već će se u vama možda probuditi i ličnost spremna da razume.

P. S. Ovaj tekst je pokušaj da se načini prikaz izveznih TV drama, koje sam gledao na našoj televiziji.

PSS. One su bile pisane sa ruba prozora nekog veoma visokog oblakodera.

Momo Kapor

Na poslednjem kongresu Saveza književnika Jugoslavije doneta je odluka da do narednog, vanrednog, kongresa, koji će se održati u Beogradu novembra meseca ove godine, republička udruženja utvrde kakve bi promene trebalo uneti u Statut Saveza. Tim povodom na godišnjoj skupštini Udruženja književnika Srbije govorilo se o novim formama udruživanja, da li ih treba ili ne treba prihvati kao buduća rešenja. Osnovno pitanje je bilo da li se i dalje okupljati na osnovu regionalnih kriterijuma, ili prema estetičkim uverenjima. Na 8. i 9. strani, prema stenografskim beleškama, donosimo delove izlaganja Dragana M. Jeremića, Dobrice Čosića, Oskara Daviča, Eriha Koša, Bratka Krefta i Mladena Oljače.

Dragan M. JEREMIĆ

O IDEJAMA I PREDLOZIMA ZA PROMENU STATUTA SAVEZA KNJIŽEVNIKA JUGOSLAVIJE

NA POSLEDNJEM kongresu Saveza književnika Jugoslavije doneta je odluka da do narednog kongresa, koji će se održati u Beogradu novembra 1965. godine, republička udruženja utvrde kakve bi promene trebalo uneti u Statut Saveza, čiji rad, po nekim mišljenjima, ne odgovara sadašnjim zadacima i potrebama književnika i njihovih udruženja.

Udruženje književnika Srbije održalo je jedan plenumski sastanak na kome je članstvo upoznato s postojećim predlozima za promenu Statuta. Međutim, na tom sastanku je zaključeno da o ovim pitanjima treba još raspravljati, te je uprava Udruženja zato odlučila da ovaj problem stavi na dnevni red godišnje skupštine, želeći da o svim predlozima za promenu Statuta čuje mišljenje najvećeg broja članova i na osnovu njih doneće najkompetentniju odluku o predlogu našeg Udruženja.

Uprava Udruženja smatra da je najbolje da Savez književnika i dalje bude organizacija republičkih udruženja književnika, jer ovaj sistem udruživanja odgovara federalnom tipu naše državne zajednice i na njemu se baziraju sva udruživanja u njoj. Sa ovim se, uostalom, slažu i Društvo književnika Slovenije i Udruženje književnika Crne Gore, koji su Savezu već poslali svoje predloge za promenu Statuta, a i Društvo književnika Hrvatske, koje je uputilo i načrt predloga za novi Statut.

Na kongresu u Titogradu pojavila se ideja da se u Savez mogu učlaniti i grupe pisaca sa istim ili sličnim estetskim pogledima. Izlažući razloge za ovaj novi princip udruživanja, njegove pristalice nisu dale jasna objašnjenja o konkretnoj primeni ovog principa, kao što je pitanje finansiranja, odnosa prema republičkim udruženjima, učešća u Savezu književnika, prijem novih članova, itd. Upravi Udruženja se čini da bi ovaj način udruživanja neslaganje pisaca preneo sa estetskog plana na plan staleske organizacije, koja treba da nastoji da poboljša položaj svih svojih članova bez obzira na njihovu estetsku orientaciju. Uostalom, grupisanje književnika po estetskim afinitetima je omogućeno preko časopisa i drugih publikacija i njihovu manju ili veću ekskluzivnost ne bi trebalo unositi u stalesku organizaciju, jer bi to verovatno štetilo njenim članovima.

Uprava Udruženja se slaže s predlozima Udruženja književnika Hrvatske, Slovenije i Crne Gore da Savez književnika treba da bude Savez republičkih organizacija književnika. U stvari, on je to po Statutu i dosad bio, ali više na papiru nego stvarno. Republička udruženja bi i dalje obezbeđivala svoje finansiranje, bričući se za probleme svojih članova, nastojala da što aktivnije saraduju s drugim republičkim udruženjima, pa čak i sa inostranim organizacijama pisaca i primala bi i isključivala svoje članove. Savez bi, međutim, usklađivao rad republičkim udruženjima, zastupao interese svih jugoslovenskih književnika kod saveznih ustanova, borio se za bolji društveni i materijalni publikički udruženja, zastupao interese svih jugoslovenskih književnosti u inostranstvu i radio na jačanju međurepubličkih odnosa pisaca i udruženja.

Iz toga logično proizlazi da savezna uprava treba da bude sastavljena od delegiranih predstavnika republičkih udruženja. Svako udruženje delegiralo bi u saveznu upravu po tri člana, i to predsednika, sekretara i jednog člana uprave Udruženja. Pored toga, u saveznu upravu ušli bi i predsednici sekcija književnika Vojvodine i Kosova i Metohije. To je potrebno kako zbog brojnosti članova ovih sekcija i njihove velike aktivnosti, tako i zbog specifičnih uslova u kojima one rade u sredini sa više raznih nacionalnosti. Tako bi broj svih delegiranih članova iznosio 20, a sa predsednikom i sekretarom, koji bi bili birani na kongresu, u saveznoj upravi bilo bi 22 člana. Smatramo da nije potrebno naročito istaći kako za predsednika treba birati, bez obzira na republički ključ, pisca velikog društvenog i književnog ugleda, a za sekretara - čoveka vičnog organizacionom poslu, široke kulture i sa znanjem stranih jezika. Potpredsednika bi birala savezna uprava iz redova delegiranih članova. Predsednik, potpredsednik i sekretar, sa sekretarom udruženja iz svake republike, predstavljali bi izvrsni odbor savezne uprave.

Smatramo da bi trebalo predviđati rotaciju predsednika i sekretara, i to tako da se ni predsednik ni sekretar ne mogu birati dva puta u zastopce, ni više od dva puta uopšte. Pored toga, neophodno je sinhronizovati rad savezne uprave i republičkih uprava, pa bi biranje republičkih uprava trebalo vršiti svake druge godine, a biranje savezne uprave takođe predviđeti na dve godine ili njen mandat produžiti

REORGANIZACIJA

na četiri godine, tako da automatski dolazi do rotiranja u saveznoj upravi, s tim što bi samo predsednik i sekretar ostali nepromjenjeni u celom izbornom roku. S obzirom da bi se na kongresima birali samo predsednik i sekretar savezne uprave, to bi se kongres Saveza književnika pretvorili u radne sastanke pisaca, na kojima bi se govorilo o književnim problemima i društvenom i materijalnom položaju književnika.

Što se tiče imena Saveza, smatramo da bi i dalje trebalo zadržati staro ime: Savez književnika Jugoslavije i u tome se saglašavamo sa Udruženjem književnika Crne Gore, u čijem predlogu se navode primeri (Savez boraca Jugoslavije, Savez filmskih radnika Jugoslavije) koji pokazuju kako se može zadržati ime i kad se menjaju organizaciona struktura jednog saveznog udruženja.

Takođe smatramo da nema preke potrebe da es sedište Saveza premešta iz jednog mesta u drugo, jer bi to svakako doveo do udvajanja poslova i izvesne konfuzije između rada uprave i rada kancelarije koja bi ostala u Beogradu da održava veze sa saveznim ustanovama.

Neophodno je podvući da bi, posle donošenja Statuta Saveza sa njim trebalo usaglasiti statute pojedinih republičkih udruženja.

Dobrica ČOSIĆ

UDRUŽIVANJE PREMA UVERENJIMA, AFINITETIMA I IDEJAMA

U SVOM izlagaju Dobrica Čosić se, između ostalog, izjasnio o predlogu za reorganizaciju Saveza književnika koji je podnesen na Kongresu u Titogradu. Taj predlog je, prema Čosićevim rečima, jedan vrlo star predlog koji su pre sedam-osam godina Oskar Davičo i on prvi put javno iskazali u Sloveniji: on u nekom intervjuu listu „Ljudska pravica“, a Oskar Davičo na kongresu Saveza komunista Računajući s tim da su neke stvari u vezi s tim predlogom zaboravljenje Čosić je podsetio da je taj predlog našao na jednu vrlo žestoku osudu vrlo velikog broja pisaca. „Književne novine“ su vodile jednu anketu. Prema Čosićevom mišljenju u toj anketi je taj predlog vrlo ružno, za predlagajuće vrlo nesrećno kvalifikovan. Tvrđilo se da je reč o klijentstvu, da je reč o nekakvoj borbi za književnu vlast, za pozicije. Tvrđilo se, takođe, da iz toga stope razne ideološke ideje, ne naročito srećne.

Objašnjavači kako je došlo do predloga za reorganizaciju Saveza književnika na titogradskom Kongresu Čosić je rekao da je u komisiji za statut da predlog da se u statut Saveza književnika Jugoslavije unese jedna odredba po kojoj se dozvoljava mogućnost organizovanja književnika ne samo u nacionalnim i republičkim okvirima, pretpostavkama i principima. Podsećajući auditorijum na atmosferu i na reakciju s kojom je taj predlog primljen, Čosić je izjavio da je predlog potpisalo osamdesetak ljudi i to, po njegovom mišljenju, više-manje iz svih naših republika izuzev Slovenije. Taj predlog je našao na dvojake komentare i na dvojake otpore.

Jedan otpor je političko-ideološki, koji se, prema Čosićevim rečima, svodi na to da je njegov nosilac, Dobrica Čosić, čovek koji zaступa nekakve jugoslovensko-integralističke koncepcije nekakvog unionističkog ili nekakvog

drugog jugoslovenstva, pa su predlog dočekali komentari sa izvesnim nimalo naivnim insinacijama. U slovenačkoj štampi su — rekao je Čosić — pisci, razočarani Kongresom, zauzeli jedan vrlo oštar stav prema svemu što se događalo u Titogradu, oštro osudivši bilo kakvu ideju organizovanja Saveza na nekakvim drugim principima, sem po nacionalno-republičkim osnovama. On se, takođe, zadržao i na stavu kojim se Društvo književnika Slovenije i zvanično izjasnilo o predlozima za reorganizaciju Saveza, kao i o stavu uprave Udruženja književnika Srbije koja se na osnovu odluke plenuma, takođe saglasila sa predlogom Slovenije i na taj način suprotstavila predlogu koji je zastupao Čosić i koji je potpisalo osamdesetak drugih pisaca.

Zbog svega toga Čosić je rekao nešto više o prirodi svoga predloga. Po njegovom mišljenju pisci ne treba da se uveravaju koliko su svi skupa, u bilo kom časopisu ili bilo kojоj izdavačkoj kući ili u bilo kom mestu gde žive, koliko su svi vrlo nezadovoljni prilikama u našem Udruženju, koliko su se puta osetili posramljenim zbog tih međusobnih nesrednih i neusaglašenih odnosa. Čosić smatra da je razlog svemu tome medju piscima, u njima samima. On smatra da je vrlo teško imati jedinstvenu i koherentnu, usaglašenu atmosferu i odnose u takvoj jednoj organizaciji kakva je organizacija pisaca s takvim individualnostima, s takvim naklonostima i stilom življenja kakvim danas pisci žive. Priroda svih literarnih nesporazuma i raznih nelagodnih situacija koje imamo protištite iz prirode Udruženja i njegove strukture.

Objašnjavači kako je, svojevremeno, došlo do osnivanja Saveza književnika Čosić je rekao da je Savez pisaca Jugoslavije nastao u jednom vremenu, kao politička organizacija pisaca koja je trebalo da u sistemu vlasti bude transmisija komunističke partije na određeni sektor života, odnosno, konkretno, da bude transmisija ideološke linije, političkih stavova Komunističke partije Jugoslavije na prostorima i oblastima književnog života. Dok je Savez književnika bio takav on je tu funkciju vršio, dok su postojale objektivne društvene potrebe da on vrši takav zadatak, pisci su, makar i prividno, bili jedinstveni pa su se na nekakav način nalazili na pozicijama, ne samo prividno nego i stvarno jedinstveni. Međutim, demokratizacija zemlje i društveni razvoj, naročito borba za slobodu stvaranja i otvaranje tih procesa u samoj književnosti, procesa koji su imali estetsko-ideološki sadržaj i ishod, i koji su počeli ozbiljno da držaju organizaciju pisaca i tresu razne protivrečnosti. Čime je ona dovedena u kružu. Po Čosićevom mišljenju nije bitno da li je neka uprava dovoljno objektivna pošta, nijedna uprava ne može da bude toliko objektivna da zadovolji sve stave i interese mada je, doduše, moguće možda nešto više napora, kao što su mogući i srećni neki rezultati u zadovoljavanju nekih opštih, sindikalnih ili profesionalnih interesa.

Zbog svega toga, misleći da je to realno, Čosić se založio za to da se u statut Saveza književnika Jugoslavije „unesе jedna odredba koja daje pravo piscima da se, na političkim pretpostavkama i osnovama Socijalističkog saveza, organizuju slobodno, prema svojim uverenjima, naklonostima, afinitetima, idejama, i to tako široko, tako slobodno, da bi, na primer, moglo biti: udruženje pisaca oko jednog časopisa, oko jedne izdavačke kuće, oko nekakvog zaviječa, oko recima, društvenog programa da se ljudi organizuju po nekakvog kulturnog programa, nekog određenog nekakvom prijateljstvu, na kraju krajeva; ta-

kode na nekakvom jugoslovenskom planu. A da pri svemu tome postoji jedan minimum odredbi, uslova koji su opšti i zajednički za sve: minimum statutarnih odredbi koji obezbeđuju jedinstvo organizacije Saveza pisaca“.

„Postoje, rekao je na kraju Dobrica Čosić, van svake sumnje, izvesne teškoće da se nađu čisto pravne norme koje će biti jedinstvene i koje mogu da se tako srećno postave da, s jedne strane, predstavljaju nekakvu garantiju za ozbiljnost stvari, za društvenu odgovornost koju preuzima Savez pisaca primajući takvu organizaciju... Ja nemam nikakvu formulu, ja nemam spreman konkretan predlog. Trebalo bi razmisliti, trebalo bi u principu dogovoriti se ima li smisla tako nešto raditi i da tako nešto se zalagati. Ja se lično zalažem za to ne samo zbog literature, zbog nekakvog književnog života kao takvog, i ne vidim da je to samo jedan vid sankcionisanja postojećeg stanja stvari; ja vidim u tome i mogućnost da se naš književni život u jednom pozitivnom smislu uzmemi, da se u pozitivnom smislu stvore mogućnosti za nekakve inicijative koje mogu biti društveno, kulturno i kako god hoćete objektivno korisne. Ne samo za to. Ja se zalažem zbog toga što mislim da je pravo slobodnog udruživanja jedno takvo primarno demokratsko pravo da je prosto zaštujuće da se intelektualci, da se pisci i da se čak čitava udruženja mogu da izjasne protiv takvog prava. Ja se stvarno čudim da mogu takvi otpori da se na tom planu javi.“

Smatram lično da ovaj predlog koji je izneo drugi Jeremić, a koji zastupaju već izvesne udruženja, u suštini predstavlja jedan konfederalistički princip organizovanja. Taj princip, po mom mišljenju, nosi mnoge implikacije i ja predlažem da se o njemu ideološki, politički, razgovara otvoreno, da se stvari imenuju svojim imenima, da se pojmovi imenuju svojim imenima i da se o njemu razgovara otvoreno, ozbiljno i čisto, bez demagogije i bez hipokrizije. (...)

Predlažem vam, drugarice i drugovi, da razmislite o ovom predlogu koji je formulisan u Titogradu, da se izjasnite, da ga odbacite ili primite, već po vašem uverenju. Da se nekakav način možda i u tom pravcu potražimo sredstva za sredovanje naših prilika, za jednu snošljiviju, drugarsku, prijateljsku atmosferu u našoj profesionalnoj organizaciji.

Oskar DAVIĆO

UDRUŽIVANJE MIMO REPUBLIČKIH OKVIRA

POSLE Dobrice Čosića reč je uzeo Oskar Davičo koji je govorio o potrebi udruživanja pisaca mimo republičkih okvira. Između ostalog, u svom dužem izlaganju, on je rekao:

„Vi vrlo dobro pamtite, recimo, godine 1949. i 1950., kad se ovde kod nas u Udruženju počelo da govoriti o problemima literature na različite načine, kad su se sukobile prve razlike u mišljenjima. Vi vidite danas da je opšta jedna klima, opšta jedna atmosfera tolerancije, koja je u ono doba bila nezamisliva — jedna stvarnost. Ne radi se sada samo o tome, i ne radi se za mene prvenstveno o estetskim nekakvim problemima. Ja mislim da mi imamo u našem društву, u našem Udruženju, u odnosima među piscima, niz problema koji su moralne i druge prirode, o kojima bi trebalo da se govori i ako

Nastavak na 9. strani

kojih bi moglo da dode itekako do javnih diskusija i do javnog suprotstavljanja različitih mišljenja.

Jedan od motiva, ne jedini, ne prvi, spomenuo je drug Dobrica govoreci mačas. To je problem odnosa nas pisaca prema onome što se zove Jugoslavija. Ja mislim, drugovi, da stvarajući nacionalnu kulturu, doprinoseći svojim radom stvaranju neke svesti, nekog samosnošćenja u širim granicama jedne nacije, jedan pisac, gradanin ove zemlje, sigurno ne može da ostane ogranicen samo na svoj uži zavičaj, niti samo na svoju republiku, nego ima u vidu, i mora da ima u vidu, i ceju svoju zemlju. I mogu vam reći da u Zagrebu, ili u Ljubljani, ili u Skoplju, u Sarajevo, ili u Titogradu, ima pisaca, imam drugova, imam prijatelja koji su mi po nizu ideja, po nizu shvatavanja, mnogo bliži, mnogo prisniji nego mnogi pisci, mnogi moji prijatelji i drugovi ovde. Prema tome, mislim da čak kad bismo organizovali jednu grupu pisaca mimo tih republičkih okvira, kad bi se jedna grupa pisaca formirala i mimo republičkih okvira, da ne bi to značilo niti velikosrpsvo, niti velikohrvatsvo, niti velikoslovenstvo, ili šta ja znam kako da to nazovem; nikakav šovinizam. To ne bi značilo nikakvo nametanje nekakve unitarističke koncepcije. Svako, radeći kao Hrvat, kao Slovenac, Makedonac, itd., i u okviru svog jezika i u okviru nekakvih svojih tradicionalnih, da tako kažem, asocijaciju i koordinata, začagao bi se, imao bi u vidu nešto što je zajedničko svim tim narodima, imao bi u vidu sadašnjost, imao bi u vladu i našu budućnost.

Pored toga, Davič je naglasio: „Ukoliko se mi okrećemo isključivo prošlosti, mi se okrećemo onome što nas razdvaja, i razdvaja ne onim što je veliko, ne onim što je slobodno, nego onim što je ropstvo; okrećemo se, ako hoćete, onome što je veliko, kao stradanje, a ne veliko kao stvaranje. Ja nisam od onih koji ne smatraju da i bol i patnja itekako imaju stvaralačkog, energetskog nekakvog impulsa. Ali mislim, isto tako, ako se mi okrećemo sadašnjosti, ako u ovom svetu oko nas tražimo inspiracije, ako se inspirišemo onim što nailazi, ako smo od onih koji su svoje antene, svoju osjetljivost okreñuli onome što nailazi, što je pred nama, da mi

ta prava mogu da imaju i oni književnici koji nisu članovi Saveza književnika. Ima i takvih koji su istupili iz Saveza književnika, a uživaju ta prava samom tom činjenicom što obavljaju izvestan posao koji se naziva književničkim.

Drug Dobrica Cosić je, čini mi se, suviše pojednostavio odnos Saveza komunista, u svoje vreme, prema Savezu književnika. Ja nikad nisam bio u upravi Saveza književnika, ali nikad u takvoj jednoj jednostavnoj formi nisam video njihov međusobni odnos. Činjenica je, međutim, da se funkcija Saveza književnika stvarno 1945. ili 1946. godine, kad je osnovan, na ovamo u mnogo čemu promenila. Svojevremeno mislim da je baš i drug Dobrica Cosić, u jndoj izjavi koju je dao, mislim, stampi u Sloveniji, predlagao da Savez književnika postane nešto као neka vrsta staleske, odnosno, bolje reći, sindikalne organizacije pisaca, i ja mislim da je tu ono najbolje i čini mi se, najbliže rešenje. Svojevremeno bilo je o tome već predloga, pa se, mislim, i Savez likovnih umetnika, kao kolektivni član, prijavio i registrovao kod Saveza sindikata Jugoslavije. Čini mi se da bi i Savez književnika mogao da postupi tako, s tim što bi postao manje-više isključivo jedna staleska, sindikalna organizacija, koja bi samo na tom planu objedinjavala aktivnosti književnika i zastupala njihove interese. Njihova opredeljenja, estetski i drugi afiniteti mogli bi da se ispoljavaju u vidovima u kojima se ispoljavaju i danas — oko časopisa, izdavačkih preduzeća, itd. Ima pisaca koji neće da rade u nekim časopisima, u nekim hoće; koji neće da izdaju u nekim izdavačkim preduzećima, a u drugim hoće ako mogu. Prema tome, tih i takvih podvajanja je i dosad bilo.

Postoji, dakle, mogućnost koju zakon omogućava da se književnici organizuju u neka posebna udruženja: udruženje tzv. realista, udruženje tzv. modernista, itd. Samo, moram da izrazim na neki način i svoju skepsi i prema takvom udruživanju. Pišam se zašto je potrebno tim postojećim afinitetima davati stroge organizacione oblike, to jest njih uokvirivati u pravila i statute, što znači zatvarati se u još zatvorenije-kružoke, grupe, koji onemogućavaju pristup drugima da vide što se iša toga dešava, ili gde će se samo neko primati u tu grupu i gde će se eventualno ta grupa ili to udruženje onda registrirati kod vlasti i onda ono do-

REDAKCIJA „KNJIŽEVNIH NOVINA“ SPREMNA JE DA U NAREDNIM BROJEVIMA LISTA OBJAVI I DRUGA MIŠLJENJA O IDEJAMA ZA REORGANIZACIJU SAVEZA KNJIŽEVNIKA. EVENTUALNE PREDLOGE REDAKCIJA ĆE OBJAVLJIVATI U RUBRICI TRIBINA, SMATRAJUĆI DA ĆE RAZLIČITI STAVOVI DOPRINETI NALAŽENJU NAJPODESNIJE STRUKTURE ORGANIZACIJE JUGOSLOVENSKIH PISACA.

biti svoje posebne fondove. Na taj način ćemo doći samo u još težu situaciju nego što je ova u kojoj se danas nalazimo.

Bratko KREFT

NEPOTREBNA ATOMIZACIJA

JA MISLIM da je osnovno pitanje u celoj ovoj diskusiji, koja se vodi među nama već dugo vremena, u tome što može biti u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji Savez književnika Jugoslavije i šta ne može biti. To je jedno od osnovnih pitanja. Ako smo mi gradani SFR Jugoslavije, onda moramo biti za jednu takvu organizaciju koja bi obuhvatala sve književnike Jugoslavije iz svih naših nacionalnih republika, i književnik raznih umetničkih smerova; jednu organizaciju koja, po mom mišljenju, ne može biti samo staleska i ne može biti samo politička, kad što je drug Dobrica Cosić rekao da je Savez književnika Jugoslavije bio ustanovljen kao politička organizacija. Izvinite, ja sam bio na onom osnivačkom kongresu Saveza književnika; ni 1946. godine on nije bio osnovan kao neka politička organizacija, i nije mogao biti samo politička, nego književnska jugoslovenska socijalistička organizacija, bez obzira da li je jedan književnik realista, ili nadrealista. Svi nečeta na svakom području stvaraju što bolje mogu, ali niko ne može imati monopol u Savcu književnika Jugoslavije. Monopol u Savezu književnika Jugoslavije ima samo socijalistička ideja, o kojoj je svojevremeno govorio dr Vladimir Bakarić, a ta nas ideja sve povezuje.

U tome je glavno pitanje, i ja mislim da je tačno ono što je drug Koš rekao: sužavanje i podela na frakcije, na smerove, to je atomizacija koja ne bi ništa dobro donela. Ja mislim da je Savez književnika Jugoslavije, pored svega ostalog što sam rekao, i jedna reprezentativna organizacija, u državnom i republičkom smislu, koja povezuje naše nacionalne literaturu. Mi smo mnogonacionalna država. Svaka naša nacionalna literatura determinisana je svojom istorijom, koja je bila dosta britka. A da ne bi bila više britka, zato smo se mi za vreme rata povezali medu sobom i dokazali da smo onda dobro razumeli što je to bratstvo i

jedinstvo svih naših naroda i svih individualnosti naših nacionalnosti. To je i u Ustavu načineno i o tome je govorio i VIII kongres SKJ.

Ima u životu naroda, u životu država, pa i u organizacijama književnika, centrifugalnih i centripetalnih slija. Ja mislim da drug Dobrica Cosić po svome dobro misli, ali ja smatram da premaši politički misli na vreme u kome živi socijalistička Jugoslavija sa svim svojim narodima u današnjem svetu. Zato moramo još uvek biti na oprezi i zato moramo biti još uvek povezani na taj način koji je stvoren u našoj borbi i koji je već postao tradicija tokom 20 godina. Necemo mi atomizirati naše organizacije, rasuprotni tome, mi ih moramo sklapati još čvrše na onim osnovama koje je dala socijalistička ideologija našeg SKJ i naše države.

Ja mislim da oni drugovi koji su imali prilike da iz Srbije i iz drugih republika dođu u Sloveniju znaju da tako mislimo mi Slovenci i slovenački književnici. Nemam ja lično ništa protiv toga da uđe u buduće statute republičkih društava — što je i predviđeno kod nas u Sloveniji — da se mogu pojedine grupe i umetnički smerovi organizovati u klubove u okviru našeg društva. Samo, ja mislim da je to dužnost časopisa, revija. Oni su reprezentanti drugova istih smerova, gde onda mogu oni pisati i govoriti onako kako misle i među sobom biti u utakmici sa onim drugim grupama oko drugih časopisa. A ne može se ta borba prenijeti u organizaciju koja ima više ciljeva nego da bude samo organizacija jednog smera. Drugovi u Marijuboru, koji žive na granici, osećaju više nego drugovi u Ljubljani velike nacionalne i državne brige na granici. Jer, drugovi, nemojmo biti sentimentalni: mi danas dobro znamo da neonačizam opet dize glavu i ruku na ceo svet i da ima danas sličnih agresija kao što je bila hitlerovska agresija na Čehoslovačku. Zato moramo još uvek biti na toj osnovi da sami sebe držimo i da ne smeta to medu nama, ako ja pišem kao slovenački književnik na slovenačkom jeziku, kao što sam od prvog razreda gimnazije, kad sam dobio u ruke hrvatskosparsku gramatiku, koja je bila pisana na nemackom jeziku, onda, pod onom Austrijom koja je nas sve ugnjetavala, učio cirilicu. Oprostite, nije to sentimentalnost; to je matematika, to je istorija. A meni je stalo do te istorijske matematike koju je marksizam u našoj državi jasno postavio za sve nas(...)

Mladen OLJACA

NEREŠENA PRINCIPIJELNA PITANJA

DA BI BILO jasno za šta se uprava zalaže, ja podvlačim da smo mi želeli, nastojali, pismima pozivali sve drugove, pa i druga Cosića i druga Daviča, i druga Svetu Lukicu i ostale inicijatore ovog najnovijeg predloga o estetskim i drugim grupacijama pisaca — pozivali da svoje predloge u pisanoj formi dostave Udrženju. Ja vam sad s najpunjom odgovornošću izjavljam da je ovo prvi put da Dobrica Cosić o ovom pitanju govoriti pred Udrženjem književnika Srbije. To je za mene nenormalno. Za mene je nenormalno zbog toga što smatram da je Udrženje književnika Srbije, odnosno ova zgrada, ovaj dom, prvo mesto gde se o tome mora govoriti, a zatim, ako se ovde ne dobije odgovarajuća satisfakcija, odgovarajući uslovi za slobodu svog izražavanja, za slobodu iznošenja svojih ideja, za ono što hoću da izrazim — da se traže pomoći sa strane. (...) Mi smo pozvali na plenumski sastanak drugove Dobricu, Oskaru i Svetu, moleći ih da, pošto to nisu učinili u Titogradu, poštu sato sano izneli svoju ideju — koja je za poštovanje, i ja bih je potpisao da su mi ponudili, jer smatram da pisci treba da se organizuju kako hoće — što o toj ideji nisu ovamo došli da govorite. Došao je samo Sveti Lukic i vrlo iscrpnopri argumentovano je objašnjavao svoj stav i stav nekih drugova, ali nije mogao da odgovori na dva osnovna pitanja. Prvo: da li inicijatori te grupacija misle da se grupišu u okvirima Saveza pisaca, kao deo Saveza pisaca, ili kao deo Udrženja književnika Srbije. To jest, da li misle, da li pretenduju, da li hoće za sebe pravu da primaju u svoje društvo, recimo, jednog druga iz Slovenije: Sveti Lukic je rekao: „Ja ne znam, ja lično ne mogu da odgovorim; pitaju svoje drugove“. To je za mene principijelno pitanje. Principijelno zbog toga što se onda može desiti da se razne međunarodne, međurepubličke i druge nesuglasice pojave, poštne, rasplamsaju, umesto da se stišavaju i da se ide ka jednoj jugoslovenskoj integraciji. Oni na to pitanje nisu mogli odgovoriti, a to je za mene principijelno pitanje. Jer ako hoće da se organizuju izvan Saveza književnika, niti nas treba da pitaju za to, niti im mi to možemo sprečiti i zabraniti. To je stvar unutrašnjih poslova, to je stvar naše države, koja će jedan dobar program odobriti kao program za rad. Ali pošto je reč o organizaciji u okvirima Saveza književnika Jugoslavije, onda je ne samo elementarni red da podnosioci tog predloga u pismenoj formi predloge dostave i obrázlože, nego je to njihova obaveza. Udrženja stavljaju svoje predloge i daju objašnjenja, pa i pojedinci i grupe su dužni da, dajući svoje predloge, daju i najiscrpnija objašnjenja. Ja kao sekretar Udrženja ta objašnjenja još nisam dobio i video, i pročitao i čuo, i zato molim inicijatore ove diskusije o estetskim grupacijama i mogućnosti da se i tako organizuje da svoje predloge dostave, ne nama nego Savezu književnika Jugoslavije. Tamo postoji komisija Saveza, stvorena pred predstojeći izvanredni kongres Saveza književnika, koja ima upravo zadatak da sve predloge dobije, sašteda, prouči i da ih onda iznese pred kongres. (...)

moramo da se udružimo i da se nademo zajedno — i Hrvati, i Srbi, i Bosanci, i Slovenci i svi zajedno — jer ono što nas ujedinjuje je taj socijalizam. (...)

Erich KOŠ

NAJBOLJE REŠENJE: STALEŠKA ORGANIZACIJA

NISAM BIO na kongresu u Titogradu, i za predlog koji je tamo podneo drug Dobrica Cosić, a koji je podržao, mislim, oko 80 kolega pisaca, saznao sam samo po interpretacijama u štampi. Drug Dobrica Cosić je ovde ponovo izneo i obrazio svoj predlog. Mene licho, moram da kažem, on nije ubedio. Ne zbog toga što bih smatrao da ne treba ili da ne može da postoji udruživanje po nekim afinitetima pisaca, bilo po estetskim, bilo po ličnim, ili bilo kojim drugim. Najzad, to je činjenica u našem javnom životu: takvih udruživanja ima, bilo da su ta udruživanja neformalne prirode, to jest da se izvestan broj ljudi nalazi privatno, kod kuće, u klubu ovde, ili na nekim drugim mestima i razgovara i diskutuje o izvesnim književnim pitanjima — ili im i izvestan broj udruženja, kulturno-umetničkih, ili, ako hoćete, književnih, koja imaju i svoje statute i gde je to udruživanje sprovedeno. Da pomenem Maticu srpsku, Srpsku književnu zadružnu, bila je tu nedavno osnovana i neka Jugoslovenska književna zadružna, itd. Najzad, takvo udruživanje omogućeno je Ustavom i postojećim zakonima o udruživanju, i niko nije ne smeta da se udružuje na bilo koji način, sem, razume se, ako nije udruživanje s nekim subverzivnim ciljevima, itd. O tome postoje pravni propisi: izvestan broj ljudi, mislim deset ljudi koji imaju biračko pravo, treba da podnesu zahtev teritorijalnim organima unutrašnjih poslova, da održe osnivačku skupštinu, donesu pravila i samo da se registruju. Ne treba im čak ni odobrenje. Zakoni su vrlo liberalni u toj stvari.

Ne vidim potrebu, a sem toga čini mi se da nema ni mogućnosti, da to pravo koje je Ustavom i zakonima dato sada bude konstatovano i u Statutu Saveza književnika. Ja sam nekakav davninski pravnik i ne vidim tu mogućnost. To bi, čini mi se, bilo kao kad bi u nekoj preambuli statuta Saveza književnika pisalo da pisci imaju pravo da pišu. Čini mi se čak da bi to bila neka restrikcija već postojećim pravima kad bi u Statutu Saveza književnika pisalo: pisci imaju pravo da se i mimo Saveza književnika udružuju. Pa nema Savez književnika pravo da im to pravo daje, ili da im to pravo oduzima. Prema tome, ne vidim niti kakve potrebe niti mogućnosti da to bude konstatovano u statutu Saveza književnika.

Druge je pitanje, međutim, funkcije Saveza književnika: da li je Savez književnika pred vlastima jedina od vlasti priznata organizacija književnika, koja time dobija izvesna prava koja druge organizacije nemaju. Tu ima izvesnih činjenica. Činjenica je da Savez književnika dobija izvesne dotacije, ali, najzad, dotacije dobija od državnih organa i druge organizacije: dobija i PEN-klub, dobija i Srpsku književnu zadružnu, na primer. Imaju izvesna prava književnici — recimo socijalno osigurane — ali

EME SEZER

Pesnik Eme Sezer je nesumnjivo jedan od najznačajnijih pesnika Crnaca koji pišu na francuskom jeziku. Roden je u Martiniku, na Tahitima; u mjestu rođenja je završio osnovnu i srednju školu, a zatim je došao u Pariz na studije.

Kao student upoznao se sa Leopoldom Sedarom Sengorom, današnjim predsednikom Senegala, i otpočeo svoju književnu karijeru, dolazeći u dodir sa francuskim nadrealističkim pesnicima, od kojih je dosta poprimio.

Sezerova poezija je sva u buntu Crnca koji je osetio mnoga iskušenja i ponuđenja. On se obara na belu kulturu, ili još bolje: na kulturu kolonizatora. Da bi u svom buntu protiv „bele kulture“ postigao što jači efekat, Sezer nastoji da razori i jezik belaca time što mnogim pojmovima pridaže drugačiju značenja ili ih upotrebljava u etimološkom smislu, a katkada i kao simbole.

ZAVET ZA JEDAN BRODOLOM

HELE helele Kralj je veliki kralj neka njegovo visočanstvo izvoli pogledati u moj čmar da vidi im li u njemu dijamantu neka njegovo visočanstvo izvoli ispitivati moja usta da vidi koliko karata ona sadrže tam-tam se smeši tam-tam se smeši ja nosim kraljevu nosiljku ja prostirem kraljev čim je ja nosim škrofule kralja ja sam kraljev sunčobran smejet se smejet tam-tam kreola tam-tam rudnika koji se smejet kradom tam-tam sveti koji se smejet u brodu misionara svojim pacovskim i hijenskim zubima tam-tam spasenja koji se podsmevate svim vojskama spasa tam-tam sume tam-tam pustinje crna devico još nevina koju svaki kamen šapuće neznači za nedacu — moja groznica tam-tam plače tam-tam plače tam-tam duboki tam-tam duboki spaljen do pomamne tišine naših jaukanja bez obala tam-tam duboki dublike uvo vrlo veliko uši crvene — uši — daleko imaju brži umor tam-tam duboki grmite duboko ništa osim vremena lica za uši daleko bez reči bez kraja bez zvezde čisto vreme od uglijena naših dugih važnih strahota grmiti teški grmiti tam-tam ushićenja bez reči ridodlaki lavovi bez grive izgubljeni od žedi smrđi močvara ove večeri tam-tam koji štititi moje tri duše moj mozak moje srce moju jetru tam-tam opori koji vrlo visoko čuvate moje prebivaliste od vode od vetra od joda od zvezda na srušenoj steni moje crne glave i tam-tam brate za koga mi se dešava da čuvam po čitav dan čas toplu čas svežu jednu reč u svojim ustima kao ukus što je malo poznat osveti tam-tam Kalaarija tam-tam Dobre Nade zavodite rt svojih pretnji O tam-tam Zululanda Tam-tam Cake tam tam tam tam Kralju naše planine su kobile za vreme parenja obuzete punim trčanjem zle kruži Kralju naše ravnice su reke koje uz nemiravaju potrebe truleži podignute iz mora i sa vaših lada Kralju naše stene su žestoke svetlike obudovele nade zmaja Kralju naše drveće je razvijen oblik što uzima plamen vrlo jak za naše srce vrlo slabo za kulu Smejet se dakle smejet se tam-tam Kafrejice kao lep upitnik škorpiona Nacrtan cvetnim orahom na stolu neba i naših ponoćnih mozgova kao drhtaj morskog gmizavca općinjenog mišlju na loše vreme malog osmeša srušenog iz mora u vrlo lepo prozorče na ladi jednog brodoloma

S ONU STRANU

ISPOD besne gomile uplašenih sinova nove zore e užidu okrećući svoje glave slobodnih lavica ištavilo ništi sve što ugledah na svetlosti vežboj od mojih brodolomničkih očiju ili — sirene sviraju gluvu noć glad promašenih časova razdražuje besnog orla krvi kratke ruke se produžuju u plamen želje su pukle kao žestoki plin u mraku plastičnih srca težina sna njija na vetrugusarenja — čudo slatkih jabuka za ptice sa grane — i vrpce smirene predale su se bogatstvu i ruci jedne žene što ubija dan

TOČAK

TOČAK je najlepše i jedino čovekovo otkriće postoji sunce što se okreće postoji zemlja koja se okreće postoji i twoće tice što se okreće na osovini tvoga vrata tok ti plaćeš ili vi minutu ne namotavajte se na kalem životu izlokanje krvii eština oštре patnje kao patrljak drveta croz zimske noževe cošuta pijana da ne piće co mi stavljaju na neočekivani kamen voje lice lađe sa koje su skinute katarke voje lice co selo zaspalo na dnu jednog jezera i koje ponovo danju rada iz trave i godine ačetak

(Preveo M. B. Šijaković)

THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW

Jedno mišljenje o Dos Pasosu

DŽON BREJN, autor poznatog romana „Put u visoko društvo“, u jednom od najnovijih brojeva ovog časopisa raspravlja o uzrocima zbog kojih je Dos Pasos, iako jedan od najboljih američkih pisaca, tako brzo i tako potpuno zaboravljen. Po Brejnovom mišljenju on je, svojom „Američkom trilogijom“, uspeo da „sagradi kuću dok su ostali zidali kućice“. Maloje pisaca koji to mogu i da Tomas Vulf nije bio ograničen autobiografskim formom i južnjačkim retorikom dostigao bi Dos Pasosa. Mada je „Američka trilogija“ velika knjiga, u kojoj je izvanredno prenet duh i atmosfera jednog perioda, Pasosove akcije su danas pale.

Brejn kaže da Dos Pasos podseća na omiljenog člana porodice koji je umro nedostojnom smrću, pa mu se čak ni ime više ne spominje. Razloge i objašnjenja za takav odnos prema ovom romanistu Brejn nalazi u njegovoj najnovijoj knjizi „Prilike i protesti“, zbirici eseja, u kojoj od Dos Pasosa ništa nije ostalo: izgubio je čak i svoj smisao da se služi rečima.

U svojoj knjizi Dos Pasos pokušava da dokazuje da je socijalizam rđav, a komunizam još gor. Po njemu socijalizam neizbjegivo vodi u komunizam, kao što liberalizam vodi u socijalizam. Samim tim i liberalizam vodi komunizam, pa je, prema tome, liberalizam komunizam. Brejn nastoji da uveri čitaoca kako je i on, i kao i Dos Pasos, i srecem i dušom za parlamentarnu demokratiju, ali da je razlika između njega i Dos Pasosa u tome što on ne smatra da pisac treba da polemiše. Pisac treba da predstavlja život onakvim kakav je, da ne staje ni na jednu stranu, pošta bi, na taj način, njegove ličnosti postale ili andeli ili davalci, a ne bili ljudska bića. Pisac je nešto više nego kaméra. On je fotograf i treba da što bolju sliku leša, a ne svoje mišljenje o ubistvu. Ima mnogo ljudi koji mogu da sroče rečenicu da je komunizam rđav, da su liberalizam i komunizam isto, ali samo je Dos Pasos mogao da napiše knjige kao što su „Manhattan transfer“, „Američka trilogija“ i „Broj jedan“. Brejn se zalaže da se Dos Pasosova književnost odvoji od njegovih knjiga, jer pisac izvan svoga dela može da bude u pravu ili da greší, kao i bilo ko drugi. (M. S.)

NDL

Odlomci o lirici

U PRVOM BROJU časopisa koji izdaje Nemački savez pisaca, u rubrici Mišljenja o namernici, Silvia i Dieter Slenštet (Silvia i Dieter Schlenštet) pišu da su ih razgovori s liričarima poučili u tome koliko je, prilikom stvaranja suda o poeziji, korisno poznavati htere i zamisliti pesnikove. Oni sa žalošću konstataju da su pokusaji novije nemacke literature vrlo oskudno bili povezani s izričitim i javnim samoobaveštavanjem njenih autora. Primeri iz istorije literature pokazuju korisnost teorijskih debata kao pratilaca i kržilaca puteva literarnih procesa. Svoju estetiku pesnici razvijaju kroz objektiviranje dela. Ali u vremenima bržeg koračanja napred, u vremenima suprotnih stanovišta, bilo je uobičajeno — bilo je izraz pristajanja, izraz širog društvenog interesa — da se nameće i metodi učine jasnijima za prijatelje, za sebe i, pre svega, za čitaocu. Program jednog pesnika koji ulazi u njegova objenjena literature — vele Slenštetovi — subjektivan je: on je samo-predstavljanje i samo-pravdavanje. Ali baš to je plodno, jer pokazuje mnogostruktost, linije koje vezuju početke razvoja — a obeležava i ono što zaslužuje da bude bačeno ustranu.

Estetika ne može da se zadovolji naknadnim teoretišanjem; poetika pesnika koja nastaje sa poezijom i unapredaje je, istovremeno unapređuje i opste predstave društva o umetnosti.

Da bi se pokušalo posredovati između nužne akcije i aktera, liričari su zamolio da sklepiju problem koji ih najznačnije pokreće. Predviđeno je bilo da se zbir odgovora štampa kao knjiga. No kako taj plan zasad nije ostvaren, časopis NDL je odlučio

da nastavi sa objavljuvanjem pojedinih radova. Tako su u ovom broju štampani „Odlomci o problemu savremene lirike“ od Helmuta Prajsslera (Prajssler), od kojih neke karakteristične ne upostaju se u njihovu ocenu i mi ovde prenosimo: „Ja mislim da jedna pesma privlačnog i efektnog primernog čini originalna misao. Ona je zajednička i pesmi i prozni. Prezadava se da nešto bude rečeno na naročiti način, još je važnije da bude rečeno nešto naročito. Kod pesme se samo po sebi razume da ono kakav nije manje važno od onoga što je. Pesme se od proze razlikuju formom. Kod svake pesme — sve iako su slobodni ritmovi — forma mora da bude obrazložena, primetna i da se može analizirati...“

Vrednost neke delatnosti se ne procenjuje po raskoši njene sramežljivosti nego po veličini njene društvene korisnosti. Trebalо bi da se čovek koji piše pesmu upita: koliko je društvena korisnost njene delatnosti. Ali pri tome treba da koristiti može samo ono što je efektivo...

Nalazim da je strašno ako liričari prave liriku za liričare, ako umetnost prave za one koji su njom saglasni, ako ih interesuje isključivo svi ljudi od struke, a o sudi ljudi sa graditeljstva se uopšte ne brinu. Mogu reći da su mi militari oni koji obrnuto reaguju. Mada mi ove ne volim, jer se oni lako zadovoljavaju time što su njima zadovoljni njihovi čitaoci po predelema i zadružama. Naša dužnost nije u tome da svojom literaturom zadovoljimo ljudje od struke, a ni one po graditeljstvu. Mi ne pišemo zato da bi se mogla konstatovati saglasnost. Pesme moraju da uzbude i da izazovu. A za to je potrebno da i sam pesnik bude uzbudjen, da u njemu živi želja da uzbudi i da daje najviši mogući kvalitet, a uz to da bude čitan — i to pre svega. Tako bi trebalo da čitamo sve — izuzev odricanja od kvaliteta — kako bismo svojom rečju dosegli ljudi. (A. P.)

LES NOUVELLES LITTÉRAIRES

Da li je Balzak veći, a Tolstoj istinitiji?

ISTOVREMENO skoro kad i obimno delo poznatog francuskog književnika ruskog porekla Anri Troja o Tolstoju (koje je odmah po izlasku na tržište postiglo nezapadeni tiraž od 35.000 primera), dva književna nedeljnika, „Les nouvelles littéraires“ i „Figaro littéraires“, otvoreni su s publikovanjem zanimljivih odlomaka iz najnovije romansirane biografije Andre Mora „Prometej ili Balzak“, pripremljene i sredene potpuno — kako se kaže u uvodnom objašnjenju — za štampanje. Zadržaćemo se, ovog puta, na odlomku objavljenom u nedeljniku čije je ime ispisano u zagлавju ove beleške. Andre Mora pregranočno, živo, stilom starog majstora ove književne vrste, raspravlja u njemu o, kako sam kaže, dva giganta evropske literature, Tolstoju i Balzaku, i pravi medu njima zanimljive paralele. Duh ima svoje zakone, kaže Mora, i ništa nam ne omogućava da predvidimo unapred da će se u ovom ili onom gradu, od takvih i takvih roditelja roditi veliki pisac. Tako se i dogodi da su dva čovjeka, čije je poreklo savim različito, postali najveći pisci romana u književnoj istoriji. Tolstoj koji je poticao iz najviših krugova rođenjem je zatekao prilično bogatstvo, odličnu situaciju, tako da su mu sve društvene sredine bile otvorene. Balzak je s jedne strane za pretke imao zaostale siromašne seljake, a s druge trgovce. Tolstoj nikad nije morao da piše za novac i zbog novca, dok je Balzak poznavao ne samo siromaštinu nego i krajnju bedu. Delo književno, međutim, kaže dalje Mora, gradi se na osnovu izvesnih iskustava života. Tolstoj je od samog rođenja nosio u sebi istoriju svoje sopstvene porodice. Ništa slično u Balzaku. Tolstojevi su živeli pokraj carskog dvora, a Balzakov je kontoarom i u trgovskim radnjama. Pa ipak, Balzak je izmislio najbrojniji i najnastanjeniji romaneski svet. Tolstoj je od pre bio prihvaten od velikih savremenika, na primer od Turgenjeva, i od velikih kritičara, dok se o Balzaku nije ožbiljnija kritika. Dok je bio u životu, nije pozabavila, nešto zbog njegovog načina života, nešto zbog njegovog fizikalnog izgleda. Izvesnu ulogu je u svemu tome igrala i njegova ogromna produkcija, malo i njegova priznanja da mu je novac potreban, malo motivi koje je obrađivao i koji nisu odmah nailazili na dopadanje. Međutim, nastavila Mora, istini za volju, kad se radi o Balzaku ili Tolstuju, pisac se rekompenzira kako može za bilo koju nevolju. Najveća delo se odvija u atmosferi more u kojoj je živeo Tolstoj. Kad neko izgubi mnoge iluzije piše „izgubljene iluzije“, kad je Balzak posmatrao gospodu de Berni na samrti, evocira je u sebi sve ono što je ona predstavljala za njega, i što više nikada neće biti, i tako je komponovan „Lilijan u dolu“. Luda ljubomora uokviruje „Krajevnu sonatu“, a bes razčaranog ljubavnika „Vojvotkinju od Lanzea“. To se pak tice fenomena reinkarnacije, to jest portretisanja samog sebe preko junaka svojih dela, i Balzak i Tolstoju su o tome ostavili jasne i prilično velike dokaze. Knez Andrej Boljonski i Ljevin su najbolji autoportreti. Balzak se služio sa uspehom drugim vidovima svoje ličnosti da bi izmodelirao Albera Savarisa, Rastinjaka I, čak. Votrena. Jedan romanopisac, kao i jedan dramski pisac — kaže Mora —, mora da se podeli da bi se naslikao. Da li je Balzak veći od Tolstoja? Ili Tolstoj istinitiji od Balzaka? — pita se dešće Andre Mora, i odgovara sam sebi: klasifikovati umetničku delu izgleda da je najuzaludnija stvar. „Čica Gorio“ nije lepši od „Ane Karenjine“, iako je najjednostavnijeg razloga, jer su i jedno i drugo delo remekdelja. (T. M.)

IZLOG ČASOPISA

ODRA

Mit savremene literature

FEBRUARSKI BROJ poljskog mesečnika „Odra“ doneo je opširan članak poznatog poljskog književnog kritičara i pozavista Anžaja Kijovskog pod naslovom „Mit savremene literature“.

Obim ovog članka je međutim širi nego što je naslov članka kaže. Pored pokušaja definicije pojma „savremena literatura“ ovaj tekst takođe obuhvata sučišnu poljsku literaturu poslednjih dvadeset godina. Napis je veoma sažet i sintetičan. U njemu se ne iznose samo postojeći problemi u vezi sa tom problematikom, već i zanimljive i originalne ideje.

Po Kijovskom „savremena literatura“ je više nego obično određivanje tekuću književnu produkciju, aktivnosti u oblasti literature, njenog aktuelnog stanja, mogućnosti danas i sutra. Mit savremene literature ima više značenja: političko, po kojem literatura izražava nezadovoljstvo društva, moralno, po kojem je kao moralna kategorija, reakcija protiv avantgardizma. I u jednom i u drugom smislu Kijovski je težio da literaturu da novo mesto u današnjem svetu. Sledi pitanje: kako ta literatura treba da izgleda? Veliki roman u stilu Tolstoja, ili kao dela Kafke, epopeja ili parabola, optimistička ili tragična, ironična ili groteskna? Da li poemu kao kod Apolinera, ili pesmu punu filozofske sluznje kao Eliotova „Pusta zemlja“? Ili, najzad, kao pozorište, u kome bi se našlo sve zajedno? Ni jedna književna vrsta danas nije čista. Otuda nemogućnost da se moralno-politički programi prenesu na estetski plan. To dokazuje pokušaj sa sočerativom, koji je propao. Posle 1956. godine počelo se govoriti o križi forme. To se najviše ispoljilo u romanu u koji su prestali da veruju njegovoj najveći nastavljajući, kao Brandis i Andžejevski u Poljskoj. Slično se dogodilo i sa pozorištem, gde se pojavio „scenski esej“, a skeća zauzeo jedno od glavnih mesta. Jedino se drže male forme: novelu i priču koje su se u poslednje vreme počele nazivati „mikroroman“. Osećanje nestigurnosti proistiće iz kataloga je junak neke gigantske komične živimo. Savremena generacija je sasvim svesna da živi u istoriji, da je junak neke gigantske komedije, koja ima superdantevske razmere, a da literatura čuti da sve što je sadržaj mita ostaje neizraženo. Glas literature — kaže se — ne dolazi do sastava, i to se pojavi u tvrdnji, koja iznosi u svom napisu „Realizam, njegova bogatstva i granice“, objavljenoj u februarском broju ovog časopisa.

VAPROSY LITERATURY

Održana socijalističkog realizma

POLEMNIKA koju A. Dimšić vodi s Maksom Rizerom („Savremena ruska estetika i njena istorijska osnova“). Adolfom Stender-Peteršenom („Istorija ruske književnosti“ — Minhen, 1958) i s Rožom Garodijem („O realizmu bez obzira“ — Pariz, 1963), mnogi stavovi i tvrdnje, koje iznosi u svom napisu „Realizam, njegova bogatstva i granice“, objavljenoj u februarском broju ovog časopisa, nisu ni malo novi ni neobični. Svojim napisom on želi da „odbrani“ socijalistički realizam od „pokušaja mnogih buržoaskih kritičara“ da se realisti upute na naslede Prusta, Džojsa i Kafke, da se realizam prisajedini „modernizmu“, ili pale da se taj „modernizam“, takav kakav je, proglaši za „treći realizam“, koji se od socijalističkog realizma, „suma normativiteta koja ograničava slobodu umetničkog traženja“, na novi, kao protivargument, komunističku idejnost, partijnost socijalističkog realizma, njegove uspehe na planu oslobođenja od „dogmatskog subjektivizma“, i (kao zajedničke crte sa kritičkim realizmom), „stvaranje jedinstvenog fronta protiv svih vrsta reakcije. To je, veli, front socijalnog, front progresa, antimiritarski front“. Pri tom, realizam uopšte, socijalistički realizam pogotovo, nije umetnička supstanca koja se kvalitativno može menjati i razvijati po nekim svojim unutrašnjim zak

MJESEČINA

1.

JAO, na mjesecini zemlja je ljubavna freska i tece san kao potkožna rijeka iz sunčanog jezera sa otkucanjem piće na lici. Kako si sisa iz plavoga neba da se razliješ na zemlji kao zvijezda? Na mjesecini iz mračne svjetlosti cvijeći! Mrtvi ljubavnici listaju na drveću, u jednom zraku plove njene usne, pomiješali se ljudi i bilje i vjeđan oblik ne može da se začne, napravila si mi na gradima udubljenje: twoj mili ležaj ispod zapaljenog neba. Naša ljubavna zvijezda ustavlja vastonu i materiju se svojoi svjetlosti vraća. Kako si na mjesecini izronila iz moje kruži, zlatna paunice, sa usnama ruže; kako ostavi vazduh da uzdiše u šumi gdje su biljke kao vile i izmami iz kamena pjesmu da planina kao sirena budi zoru.

Mirše ova uvala od twoje kose, vrijeme je ostalo bez daha;

nazad nigdje nema twoga traga nikuda ne možeš odavde otici. Svi mrtvi ratnici svojom mjesecinom straže našu ljubav odjek sna, počinje čitav svod da svijetli. Ova mjesecina tihno istura nočno cvijeće dok nebom plove twoje ruke kao ljubavni zagrljav vječnosti.

Jao, na mjesecini iz twoga tijela vatromet! Kru u bliskama teče, na mjesecini iz tebe se izlilo ljubavno prostranstvo i vjetar raznosi zlatne leptire iznad našeg ljubavnog grada. Cuvam te od grabljivih noćnika sav spremam za eksploziju, čuvam te kao ritam svoga srca.

2.

U svakoj mrvii zemlje ima dovoljno ljubavi za vječnost, u voću spava svjetlost. Probudiču taj noćni plod da se rasani beskrab, rasklopici tu veliku školjku svemira. Ni ružama ni sjaju nigdje nije lijepše nego u tebi, dok stojimo na izvoru mora i pravimo ljubavne snimke riječi

hipnotisano sunce ne izlazi iz svoga krvavog oka. Tu labud umire zaljubljen u svoju ljubavnu sjenku, pretvorice nas ovo plavčasto polje u jedan neobuzdani cvijet, onesviješćene rijeke tek. Pjevaju jablan i na njemu ptica pjeva, u ptici kost, u drugi nas predeo odnesre vjetar tajni. Otkuca doda sa jablanom u tijelu sa mjesecom u kosi, nevidljiva ruža, umorna od mirisa. Iz dubine voda odosmo u svjetlosne žice da za nama vjekuje trag.

3.

U MJESTO rječi izgovaram jezero, evo i rude procvjetele oko zlatnih šuma, pod zemljom jedan fosil drhti od ljubavi. Neki rumeni znoj kapljice iz vremena: na čelu mi se budućnost ucrtava, na kojoj kapljice zvijezde, zasadili su je na drugoj strani svijeta. Kao sjenka visine, kao završetak deskraja tražim materiju koja stvara dan, materiju koja izaziva noć.

— raduju se rijeke i ruže dok slušam svoj glas iz rumenog neba.

4.

MJESEČINA je san sunca, bljika iz koja zelenilo kipi i ljubavna rana na grudima zvjeri.

Jedno mi krilo prošlost drugo budućnost. I tako letim udaljen od vjekova, kao kugla odbijeglog sunca. Njišem se svodom ovog zamorenog naselja.

Planina je silazak neba crvjet stijene i dubina uspavana u svojoj lobanji, planina je ratnička igra i magnet za ptice i bilje; ona je kupola na kojoj kapljice zvijezde, zasadili su je na drugoj strani svijeta. Kao sjenka visine, kao završetak deskraja tražim materiju koja stvara dan, materiju koja izaziva noć.

PRIČA »KNJIŽEVNIH NOVINA«

RAVNODUŠNOST

Risto
TRIFKOVIĆ

jetke i pošalice. To ga malčice primiri. Sve je tako obično. Progura se u vrh, tamo će se narnjeno razbaškariti, neka ga svi dobro vide, nema zašto da se krije, tako je bolje Morade mu pogledati u oči. Zvučno se uselku u mramicu, vrat mu pomordi. Utom u fotelju. Trljač je ruke i žalio se na prokletu vrućinu, baš se otelo živjeti, sparina, a sa srcem nešto nije u redu, žigne, da je začas trknuti desetak dana do Zatona ili Neum Kleka, valjalo bi para, ali hoće majci, poslovi, pritislo, brate, ne da dahnuti. Ma eto, tako nam je pisano, dirindžiti, dirindžiti... Opušta se, kravi. Sve je, tako reći, u hodošu. Pomalo već samosazaljeva sebe samog, žrtva je, na časnu riječ, smrcnu od prevelikog dobrođuša, mogao bi se raspakati, fako se čovjeku nekad stuži, a ko će mu to zahvaliti. Hoće mantrak. Od šake do laka, bosanski grb. Sve će biti dobro, misli rastreseno, smirujući se, to ga se spolapo teš onako, tišnja i ostalo, šta mu mogu, ništa! Lovi poglede, čini mu se da ga nekako preskaču, kao ne vide. Zna on taj štos. Covjek postane providan, kao staklo. Gledaju te, u pravo gledačkaju nekako kroz tebe, skroz, kao da si stvar, kao što se gleda nešto suvišno, što vas zamarava. Čine to ispodmukla, ispod oka, tek onako, ovlaš. A to čovjeka i još kako rezne po duši, još kako zabiljevi. Već su te otpisali, ni u šta te ne računaju, mrtvac koji se pravi važan, diše i smeti da ljudi mirno, poslovno čakaju, bože moj, zaista je neuvjedavan i drzak. Šta hoće! Vidim ja svog bokca, mislio je. Noge mu se ohladnule, obli ga znoj. Teško je disao. Proracunavao je: Šta li misle? Ko će prvi otčepiti? I dok je zvjezao oko, pravio se zadovoljan, na licu mu je titrova uveren, mekan smješak, kao sve je u najboljem redu, Šta mi možete. Tu sam i tu ostajem. Otpozdravlja je na mlake, ustručljive i militave pozdrav. A možda i preuvečivan, pokušavao je da se razgovori, možda sam ja to malko naduvaon, desi se, u strahu... jer stvarno nemam razloga, zaista nikakva razloga ne vidi, ništa ne fali, dobro se gazduje viškove sma koliko đuči, nekome plata, nekome plata i po, stojimo bolje nego lanske godine u ovo doba.

Gоворач, referat, dugo, zamorno pretakanje. To već zna naizust. Podnimio se, kao tobože pažljivo i mudro pamti i sluša, stvari ne čuje ni svaku desetu, mozak mu napregnut radi, mori ispod oka, šta li mu spremaju, šta li se to mota u tim glavama, domundavaju se, biće stiske i prpe, vidi on to, ali neka, ponijećemo se, razmišlja neutješno, pa zabašurujući nelagodnost koja ga ispunjava teškom strepnjom, počinje da broji od jedan do sto i nazad, hoće-neće, hoće-neće... Zapetljava se, počinje špočetka, usiljava se da misli nešto bezvezeno, ali ne ide, to ga pritiše. Obredno peglanje traje već pola sata, još uvijek ništa, visi mu to nad tjemrenom, kao prijetnja, kao kazna. Dosadno naklapanje, šta im to treba, neka pređu na stvar, šta tu namotavaju zunzara, zunzara... Tu je i Mancika, upištoljila sise, ždrijebica, načula je i ona nešto, naoštirla se. Ko li ono sad tare, mislio je. Slušao je kroz maglu, činilo mu se da negdje kaže voda ili šumi, lišće, to ga je uspavljivalo, jednom je bio s Mancikom u Dubrovniku, deset dana, fantazija od žene, vreteno, tri dana nisu iz kreveta izšli, to je za priču, a sad se pravi da ga ne vidi, kuja, opajdara, eto na šta je spao. Zna on kako to ide, nije mu to pravna. Osjeća se kao gubav, kao okužen. Oko tebe nekakav stid, nešto kao memla, kao podrumska pramaja, odnekud vjetar bije a ne znaš s koje strane, ni zašto, vrtiš se, lomiš, nešto se mijenja. Ljudi postaju hladni, ne trebaju te više, prosti te zaobilaze i izbjegavaju i ti se uznenimreno pitaš: Šta im je? Prave se da te ne primjećuju, svih se nekud žure, mimo te, a ti stojiš kao po-

ILLUSTRACIJA MOMČILA KAPORA

čini kao da je preboleo nekaku gadinu bolest. Osjeća se izmožden. Govna, usronje, mislio je srdito, nećemo tako, ne, znamo mi taj klasični klišetirani štos, i sami smo to praktikovali... Ne dam se na to uhvatiti, ne bratac.

Odgdom, srce mu panično zaujaka u podgrlicu. Govorio je šef pogona, onaj balavi šefić,

to uobraženo derle. Dakle, tako, Eto koga su izbacili da kusa vruću čorbu, tog jednogrevca. Mamini mazu. Prituljen, jednomu mu je stao na žulj, sad se ne sjeća čega i, taj mlinatko to pamti, eto kako se stvari okreću, mislio je zburjeno, dok su mu uši gorjele i lice bledjelo od muke. Drži se mimo, govorio je sebi, istripi, a zatim ga smrži. Jednim udarcem. Kao muvu. Evo ti, na, tako sa sluša. Ko te je gonio, budalo. Truča, truča... U njemu bijes, jarost. Napretac se prenožio. Gledao je u pod, u jednu tačku, u svoje snažne, mesnatne ruke, u dlake na rukama. Familiarnost... grupacija... putovanja u inostranstvo... kababahiluk, zaobilazeći radničkog samoupravljanja... E ovaj je prevršio, doista. Pritisak je to, sabijalo u tle, dolazio mu je da zavilne, da zaplače, a ponekad mu se sve činilo smiješno, udaljeno, kao da se radi o nekom trećem. Seri se, seri, mislio je. Odjednom, sjetio se rijeke na Divoštici, jednog davnog jutra, kad je pritajen, u žbunju, dok mu je srce tuklo u nepreće od sreće i srama, gledao kako se seoske cure i ženitine kvase gole golcete i brčakaju u vodi. Osjećao je neizdržljivu vrućinu, noge su mu poskakivale, sve je bilo nekako sumanuto, neprirodno. Zatim, kao da ga nešto jače od njega pove, istriča na govornicu i iskidano poče da govoriti o radnoj disciplini, o kritici, o tome da sve nije kritika, ni izdaleka, ima tu i drugih motiva, ali ja u osnovi pozdravljam smjele istupe, na liniji, ja sam za nove metode, za budućnost... (Uzrulan, ponjišen, osjećao je kako ga ispunjava jarosna pržnina koju nije znao čim da ispunji. Govorio je sebi: „Samolakao, smrzi se, ohladi ne treba se žestititi“) Malo prije je sa ovog istog mjesta drug, drug, kako se zvaže nije ni važno, lupao je po meni, to je njegov stvar, ali ja mislim da nije stvar u meni, nego u načinu... u pojavourama... (Platiček, tio meni kožom, jeboguzane, mislio je kivno. Spakovaču je tebi, ne brigaj. I jos kako. Gde se ne nadas!) Opšta stvar neka nam je svima na umu, a ja lično odobravam svaki pošten i ispravan gest, bez obzira otkuda dolazio...

Razlazili su se. Tapšao je sitnog šefića i bučno, da ga svi čuju, vikao:

„To volim, skreši, brate, pravo u lice, a ne za ledima. To odobravam. Ja sam za otvorenu kritiku“.

Lažno oduševljenje je splaćnjavalo. Poražen, izigran, osjećao se bijedno, ružno. Muvao se, peklo ga je to po licu, po rukama, uzalud se žubazno smješko, svi su se čas prije gubili nekuda, plašeći se da ih ne povuče sa sobom, kao što se ranije dešavalо, na rakiju ili bilo gdje. Svi su se negdje žurili, bili su rastreseni, ovlaš su otklimavali glavama, neko je žurio sa ženom u kino, neko je bio umoran, jedva se držao na nogama i tako. Ostaje sam. Okreće se tamovo, kao nešto traži, akntašu, ne zna šta će s rukama, osjeća se mučno, kao šugav. Mancika se razuzdano, vrlišći, kikoče, naslanjujući se svim tijelom, grudima, na oštrog šefića, čuje joj kikot i to ga ozlovljuje, razdražuje. Kobila, misli, ta bi legla pod, pod... Nametljivo se u njemu ustavljuje osjećaj da se sve nekako ponavlja, i prije je isto ovako bilo, pusto, tužno, kao sad, samo tada je on žurno kidao, kao tobože u posjetu, nedolžno, a star i Sandić je stajao bespomoćno, kao uklet, muvajući se za nekakvom izmišljenom tašnom, ka kišobranom... To ga žacnu. Tu, u srcu.

Slomljen, vuče se između rijetkih, okašnjelih prolazaca, osjećajući da je bitka izgubljena. Dativljen, tako nešto. Sad prazno mlatara rukama i sav je kao šupalj, isisan. Samosvijest je izlapila, kao nedopijeno vino. Možda je najbolje da se sam povučem, misli, ili da zatražim penziju, nekako će se ispetljati, pa kufer u šake i u svoju Divoštici. Pljuni u šake bato pa ori, kopaj, drijaj. Zdravo da ste zemljaci i prijatelji, kako ste? Primate li starog drugara, drugačinu, a? Kako mi životar, ženite li se, udajete li, ko živi a ko mrtav? Kako ljetina, poreći i ostalo. Lijepo se čovjek raspaše, razuzuri, prisjedne za ognjiste, opkoragi ga, pa rakiju na koljena i gledaj niz drum, kako se vjetr klataći.

Stajao je s tim, časak, mutan, ošamućen, ali ni to mu se više nije činilo slatko, ne. Bio je nestvorno, praznjikav, glupo maštanje dokogn prebjegnjave. Ne, ne ide više. Propisao su me izribali, misli. Steže ga grč u grlu. Plaće mu se. I niko da se nade, riječ da probijeli, da bekne, a valjao sam im, nije da nisam a sad okreće glave i bježe kao da sam šugav. Ne valja im rukatu, misli neveselo. Bitangel! Mancika. Životinja, noćas će leći s onim gadom, nogatače se i njiskafe do zore, ta kraja ne zna. To ga krvavo zapeče i on, naprečac, teturav, odluci da svrne na rakiju, u prvi bife.

Zesteći se, grubo nabacuje na sebe odjeću. Zarazane pantalone stegne u struku, stenuči navuče razgažene cipeleline, ništa mu se više ne mili. Srdit, otpušnje.

Odjednom, sjeti se Divoštice, gore. (Sve čeće je se sjeća u posljednje doba). Iznešena, nad svijetom, carstvo joj nebesko, zar nije divotna, šta mu još treba. Još kako bi se, do može, zastao gore, u one puste šumetine i prijage, medu havruge i proplanje, gdje se povazdugi ranjaci smola i mrište smreka kao tamnjin, svete rakijice pred se pa ožeri, izvrči, a i neko onda se neće, i ostalo, ima da je gospodom učinim, da me blagosilja; i ni brije ga za veliku politiku, za taj smrad, nije on brate za toga. Sjedne lijepo čovjek na panj, noge čušne u vodu, pa mu se mili što je živ.

Ali ne, ne, brani se, još nije vrijeme. Kad ga penzionisu, povuci će se gore, svojima na djedovinu, ladowice i blagosilje do mile volje, i zaslužio je, tolike godine, rmpanja, razvaganje se na čistu zraku, sa dobrim svjetom, ovo će lako rasprodati, čas posla, paricu u banku, na knjižicu, nešto u čarapu, neka se nade pri ruci, zlu ne trebalo, i šta ga briga. Sve četiri će díći i u zrak. Penzijica teče, kapne svakog prvog, i neka onda sviraju, babi za dušu...

Ide, gazi, odijeo mu otješnjalo, sve mu nešto smeta, prsnuće, zabičio sam, pomisli; samo smet, opet propinje. Šta mi ko moze? Mogu svijest se opet propinje. Šta im je? Ima da plijunu pod proraz, čisto i jasno.

Pa ipak, iz nejasne dubine, nešto se navrzuje, nešto kao primisao da će ga baš danas očepiti, svih su znaci, udariće mu brača jadac, vidi on to, neće ga to minuti, svrbi ga i nos nekoliko dana, a on zna šta to znači. Pa, ostudenjen, prižuri.

Ubobičajena vreva, ljubavni osmjesi i poluosmjesi, mlijavi stisci ruku, svakodnevne dos-

KNJIŽEVNE NOVINE

književnost umetnost društvena pitanja književnost umetnost društvena pitanja

Stojan NOVAKOVIĆ

Dorđe Sp. RADOJIČIĆ

PRE PEDESET GODINA 18. februara 1915. god., smrt je otrglia od posla Stojana Novakovića, neumornog i neobično znamenitog trudbenika na našoj knjizi, naući, prosveti i državničkim dužnostima.

Za stolom prepunim knjiga, radio je do poslednjih trenutaka svoga života. Kad je u novembru 1914. godine neprijatelj prodrao ka Rudniku i kad se krajnja opasnost nadnela nad Srbijom, Novaković je, mimo i pribranio, pisao istorijski roman o Jovanu Oliveru, Dušanovom despotu i prvom doglavniku. Sećao se da o Oliveru postoji rasprava prof. Jovana Radonića, pa je prilikom jednog susreta zeleo da o toj temi razgovara s Radonićem. U teškoj situaciji u kojoj je bila zemlja, Radonić nije mogao da pretresa naučna pitanja, a Novaković se tome čudio; njegova generacija, govorio je Novaković, preturila je preko glave mnoga zla, pa je on uveren da će i ovo poslednje zlo proći. Uoči same smrti, zimi 1914/15. godine, Novaković je spremio članak o „Problemima jugoslovenskih“ i članak je, iako neprimenjen za štampanje, izšao na francuskom u „Revue de Paris“ od 1. septembra 1915. godine. Uredništvo je, u napomeni, istaklo da je smrću Novakovićevom „hestalo jedne od najviših liličnosti balkanskog sveta“.

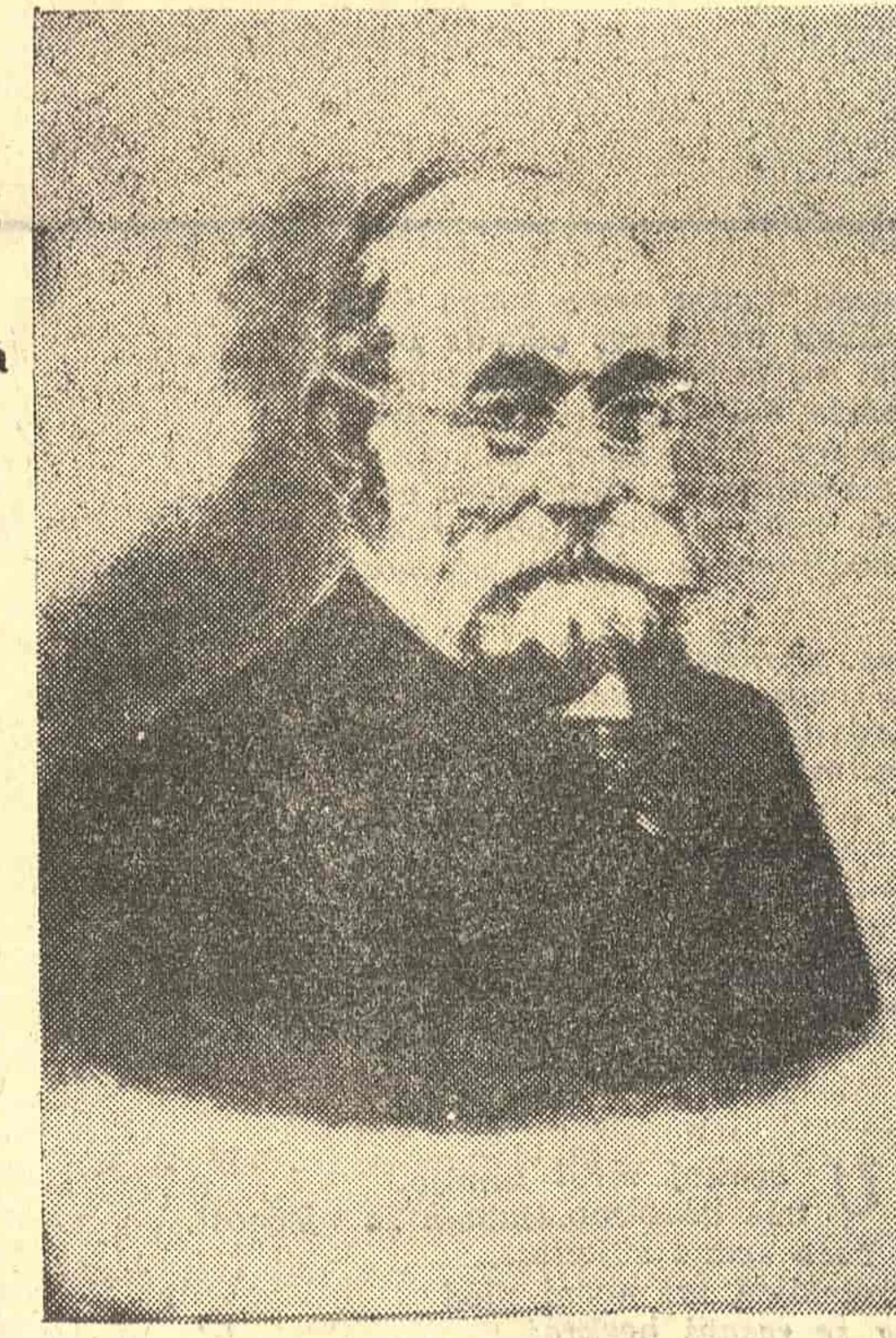
Odshtampan u vidu brošure, Novakovićev članak je bio u izložima pariskih knjižara, kad su se vodile borbe po beogradskim ulicama i kad se Srbija očajnički branila od neprijatelja, ne-srazmerne nadmoćnijih i brojno i u naoružanju. Beograd, najbolji grad na svetu, tada je, ko zna po koji put, oblikao zidove krviju svojih slobodljubivih branilaca. Tačka je prošlost Beograda, od najstarijih dana, u toku cele njegove istorije, koja traje već više hiljada godina. Srbi su u Beogradu umirali za slobodu na kolju kraj Kalemegdana, u Karađorđevom ustanku, u narodnooslobodilačkom ratu, uposte rečeno veoma često i uvek veoma hrabro.

Početkom XV veka Srbici su od Beograda nacipili veoma važno književno i kulturno središte. To je bila doba Stefana Lazarevića, viteza i pesnika. Tada, istina, Srbi u Beogradu nisu imali „veliku učiteljnicu“ (kako se na tadašnjem srpskom jeziku nazivao Univerzitet). Bilo je u Beogradu samo „učitelja srpskih“, od kojih je najznačajniji Konstantin Filozof, biograf despotov, gramatičar, najbolji naš istorik srednjega veka. Despot je oko sebe skupljao književnike i učene ljude u ondašnjem smislu te reči. U tom književnom i naučnom krugu, pored despotova i Konstantina Filozofa, bili su pesnik Jefrem, istoričar i književnik David, književni poslenik Andreja. Možda su u njemu, ma i povremeno, bivali Andonije Rafael Epaktir, srpski književnik vizantijskog porekla, Venedikt Crepović, pesnik i prozni pisac koji je imao lepo klasično obrazovanje, a svakako i mnogi drugi o kojima zasada još ništa ne znamo. Despotova vladavina nad Beogradom trajala je kratko vreme, nešto više od dve decenije, pa je Beograd došao u ugarske ruke, da posle nešto manje od sto godina potpadne pod Turke.

Tek „vaskrs države srpske“ (da upotrebimo Novakovićev izraz) Beograd je vratio književni i kulturni značaj. Na uzdizanje Beograda u tome smislu mnogo je doprinio Stojan Novaković kao književnik i naučnik, upravnik Narodne biblioteke, profesor Velike škole (prethodnice Univerziteta), član Srpskog učenog društva, član i predsednik Srpske akademije nauka, jedan od osnivača i prvi predsednik Srpske književne zadruge, najzad kao ministar prosvete (truput) i predsednik vlade (dvaput).

Roden u Sapcu 1842. godine, kao sin siromašnog zanatlije, stolarca, Novaković je najveći deo života proveo u Beogradu. Kao poslanik Srbije bio je u Carigradu (dvaput), u Parizu i u Petrogradu. Umro je u Nišu, gde je prešao kao nadrođni poslanik kad je počeo rat s Austro-Ugarskom. Njegovo duhovno i naučno rodomoslovje je neobično značajno. Novaković je bio učenik Đure Daničića, koji je pak bio učenik i saborac Vuka Karadžića, tvorca nove srpske književnosti i nacionalne nauke. Od Vuka i Daničića Novaković je naučio da treba istražno raditi. Samo su zvanični poslovi odvajali Novakovića od naučnog i književnog rada, i to donekle, nikad potpuno. Naučne rasprave i knjige pisao je i objavljivaju jednu za drugom, bez prestanka, sve dok nije izdahnuo i peru mu ispalio iz ruke. Obradivao je sve nacionalne nauke: filologiju, istoriju književnosti, istoriju, istoriju prava, istorijsku geografiju, istorijsku etnografiju. Počeo je najpre da objavljuje pesme: u februaru 1861. godine izšila mu je pesma „Srce“, a 1862. godine štampana mu je zbirka pesama „Peva-nja“. U aprilu i maju 1862. godine objavljen mu je članak o debelom i tankom jeru. I jerovi su odneli pobedu nad pesništvom. Novakoviću nije bilo ni dvadeset pet godina kad mu je štampana „Istorijska srpska književnost“ (1867). Dve godine posle istorije objavio je „Srpsku bibliografiju“ (1869). Nije bio dobrog zdravlja. Dok je radio na istoriji, proprijuvao je krv. I dan danji mi smo upućeni na Novakovićevu Bibliografiju, jer druge nema (mislim na bibliografiu koja prikazuje celokupnu tipografsku pro-

dukciiju modernog vremena; inače nedavno smo dobili dobro bibliografiju XVIII veka od dr G. Mihailovića). Novakovićevi „Primeri književnosti i jezika staroga i srpsko-slovenskoga“, koji su u 3-čem izdanju izšli 1904. godine, i u kojima su mnogi stari srpski tekstovi, još uvek su nezamenljivi. Bilo bi potrebno dosta vremena da se samo nabroje stari srpski rukopisi koje je Novaković proučio i objavio. Time je nastavio važni naučni posao koji je započeo njegov učitelj Daničić, a nastavio njegov učenik Ljubomir Stojanović. Tri Novakovićeva pravno-istorijska rada čine skladnu celinu ili, kako je on sam kazivao, „dokumentovanu trilogiju“: „Zakonik Stefana Dušanovog“, „Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka“ i „Matiće Vlastara Sintagmat, azbučni zbornik vizantijskih crkvenih i državnih zakona i pravila, slovenski prevod vremena Dušanova“. Bez tih knjiga se ne može raditi ne samo na srpskoj pravnoj istoriji, već i na srpskoj istoriji uopšte. U „Zakonskim spomenicima“ imamo najpotpuniju zbirku starih srpskih povetlja, kojom se knjigom, iako ona sadrži samo zakonske delove a ne ceo tekst povetlja, moramo da služimo sve do objavljivanja potpunog srpskog diplomata. Jedna od najvažnijih srpskih hrisovula, svetostefanska, pronađena je u sultanova saraju zasluznom Stojanom Novakoviću. Tada je Novaković

STOJAN NOVAKOVIĆ

bio srpski poslanik u Carigradu. Za tom povodom sa zlatnim pečatom (hrisovuljom) Novaković je tragao i najzad otkrio na način izvanredno zanimljiv.

Kad se hronološki poredaju Novakovićevi radovi, po razdobljima koja obrađuju, dobija se skoro cela srpska istorija. Počelo bi se od knjige „Prvi osnovni slovenske književnosti među balkanskim Slovenima. Legenda o Vladimиру i Kosari“, pa bi se onda imale navesti ove Novakovićeve glavnije knjige i rasprave: „Srpske oblasti X i XII veka“, „Ohridska arhiepiskopija u početku XI veka“, „Zemljiste radnje Nemajinje“, „Vizantinski činovi i titule u srpskim zemljama XI–XV veka“, „Stara srpska vojska“, „Pronjari i baštinici“, „Sel“, „Srbi i Turci XIV i XV veka“, „Poslednji Brankovići u istoči i u narodnom pevanju“, „Balkanska pitanja“, „Turko carstvo pred srpski ustanak“, „Ustanak na dahu 1804.“, „Vaskrs države srpske“, „Ustavno pitanje i zakoni Karađorđeva vremena“. Taj dugi niz bi završila Novakovićeva

memoarska dela: „Dvadeset godina ustavne politike u Srbiji 1883–1903“ i „Najnovija balkanska kriza i srpsko pitanje“. Ta kriza je izbila povodom austro-ugarske aneksije Bosne i Hercegovine. Srbija i Srpsko bili su ugroženi u najvećoj mjeri, pa je zbog svog velikog ugleda i autoriteta Novaković doveden na položaj predsednika vlade. Pesnik Aleksić Santić iz porobljene Hercegovine spevao je tada Novakoviću ove stihove:

Uz hridi života i studene jave
Pod svojim kroštom i ti si se peo...
No pred mrazom nisi saginjan glave,
Jer Bog tvome srcu dade oganj vreo...

K'o orlovi jaki iz rodnih gnijezda,
Cija srca nigda zadrihtala nisu,
Letio si gori... I sada na visu
Stojaš, k'o hrast jedan, pod spletom zvijezda...

Kako li nas toplo twoja duša grije,
U sred ovih kobnih i sumornih dana...
Nad nama k'o stablo blagoslova bdiće
I mi svi plod zlatan beremo joj s grana...

Nek' je blagosloven onaj trenut mio
Kad te sjajna rodi njedro srpske gradi!
Ta ti jedan, starče, dostatan bi bio
Pa da srpski narod vazda slavan bude!

Po gorama našim, po polju i luci
Prosuo si Uma svijetle planete...
I mi danas, evo, k'o oču dijet,
Svi stupamo tebi sa kapom u ruci.

Blagoslovi, starče! Nek' naraštaj cio
Velik djelom bude k'o ti što si bio!

Novaković se bavio i politikom i pripadao je stranci koja je bila konzervativna, a načinjala se naprednom. To ne znači da je Novaković bio konzervativ. Naprotiv, bio je veoma napredan čovek. Kad je crkva u Srbiji pokusala da se stavi iznad zakona, Novaković je kao ministar prosvete smenio i crkvenog poglavara, mitropolita Mihaile, i sve vladike. God. 1911. je izašla, skoro u isto vreme, i na nemačkom i na srpskom „Istorijska Srbija“ Konstantina Jireščeka. Povodom tog dela od najvećeg naučnog značaja Novaković je napisao „Nekolika teža pitanja srpske istorije“ (na srpskom u Godišnjici Nikole Cupića 31, 1912; 32, 1913 i na francuskom u Jagićevom „Arhivu“ 33, 1912; 34, 1913). Tu u zaključku, na samom kraju, nalaže se ovi redovi, koje sasvim pouzdano ne bi nikada napisao jedan konzervativac:

„Za potrebe našega veka mi niti imamo šta da naučimo niti da prepočinjemo od onoga što nam je ostavio srednji vek; načela našega vremena nemaju ništa zajedničko s načelima ondašnjim. Nema šta ni da se naročito zabeleži ni istakne iz toga žalosnoga vremena; pokraj ondašnjih dela ili primera valja prolaziti sa zatorenim očima. Obrazovanost je bila tesno-gruda; težnje su istakle iz sila veoma protivornih. Danas nama valja gledati u tu prošlost samo da bismo razumeli počinjene pogreške ili primere koje treba izbegavati. Trudimo se da se naučimo kako treba sledovati novoj svetlosti koju nam otvaraju suvremeni vekovi i primeri velikih naroda i velikih civilizacija. Jedino u takvom pravcu naše je buduće spasenje.“

Ne možemo se zadržavati na Novakoviću kao državnik. Moramo ipak nešto istaći. Već smo pomenuši Novakovićev delo „Srbi i Turci XIV i XV veka“. Izšlo 1893. godine, ono je doživelo još dva izdania (po treći put ga je štampala Srpska književna zadruga 1960. godine). To se sasvim retko dešava kod nas s naučnim izdanjima. Delo je prevedeno i na nemački (prevdilac je Kosta Jezdimirović, a prevod je štampan u Zemunu 1897). Kao državnik i kao istoričar Novaković je neobično nagrađen za tu odličnu knjigu i za naučnu obradu problematike kojoj je ona posvećena. Posle kosovske bitke i pogubljenja kneza Lazara mladi Stefan Lazarević, još pod namesnštvom svoje mudre majke kneginje Milice, išao je „na vstočniju stranu u velikiju Sevestiju (u Maloj Aziji, istočno od Ankare) k velikom amire Pajazitu“, sinu cara Murata. Zaključio je mir i, kako sam Stefan kazuje u jednoj povetli koja je nedavno objavljena, oslobođen je „zemlju i gradove otčestva“ svoga. To „oslobodenje“ je u stvari bilo potčinjavanje turskoj vlasti. A posle pet vekova Srbici sa svojim saveznicima pobedju Turku i u ime Srbije Stojan Novaković u Londonu potpisuje ugovor o miru (30. maja 1913). Veliki naučnik i državnik Stojan Novaković tu je nagrađen potpuno zasluzio.

U „Srpskohrvatskom almanahu“ za godinu 1911. Stojan Novaković je objavio jednu svoju viziju „Nakon sto godina — Beograd, 15. maja 2011“. Zamisljavao je da će do zajedničke jugo-slavenske države doći tek na početku XXI veka. Došlo je mnogo ranije, čemu bi se Novaković zaista iskreno radovao da je doživeo da vidi — navodimo njegove reči — „kakvim se sredstvima uspelo da se izglađe srednjevjekovne rane u srpskom i hrvatskom narodu, da se savlada oblasna pocepanost“.

PROBLEMI KRITIKE

Nastavak sa 4. strane

ženja i tumačenja književnih dela, bilo je i kritičara koji su zastupali stav da se nekih već utvrđenih normi treba i dalje držati i da socijalistički realizam ili (sam) realizam ne sme da ni u kakvu sumnju kao jedini metod pravog umetničkog stvaralaštva. Urednik sovjetskog teorijskog časopisa „Pitanja književnosti“ Vitalij Ozerov govorio je o tome kako raznolikost umetnosti ne odbacuje nego opravdava jedinstvo kriterija. Po njemu, socijalistički realizam ne treba mešati s kultom lječnosti niti ga smatrati mrtvom dogmom, mada on nije ni komplomerat svih mogućih metoda. Bugarski kritičar Georgi Dimitrov Goškin, glavni urednik „Književnog fronta“, branio je socijalistički realizam od tobožnog nerazumevanja, ističući kako i u okviru ovog metoda ima novatorstva, i to pravog novatorstva, koje nije u suprotnosti s tradicijom. Madarski kritičar Ištvan Kiralj obavestio je skup kako u Madarskoj postoje tri koncepcije realizma, od kojih nijedna nema izričitu partijsku podršku. On sam, na primer, blizak je Lukáčevom shvatjanju realizma, mada ne odobrava njegov stav prema Kafka. Drugi sovjetski kritičar, Anatolij Bočarov, istakao je kako se ne mogu propisivati recepti za pisanje, ali realizam je nesumnjivo najbolji stvaralački metod kako za prikazivanje objektivne stvarnosti u kretanju tako i subjektivnih doživljaja. Drugi, mlađi madarski kritičar Mikloš Almásyi usmerio je svoju kritiku na eksperimentisanje u književnosti, izražavajući mišljenje da razlika između realizma i antirealizma leži u stvari u izradbi realizma i antirealizma.

Problem kritičkih normi, koji je više puta uzgredno dodirnut, razgoreo je nemački kritičar profesor Vilhelm Girnus u obliku pitanja: ima li pored dogmatskih i nedogmatskih normi? uveren da bi odbacivanjem svake norme kritičari koji su se izjasnili protiv dogmatizma pali u apsolutni relativizam, subjektivizam, impresionizam, pa čak i apologiju proizvoljnosti. Najbolji odgovor na ovo pitanje dao je slovački kritičar Jan Rozner podvlačiće kako pored normi koje postavlja jedna kritičarska ličnost na osnovu svog iskustva postoje i norme koje podržava neka institucija i na taj način stvara i održava dogmatizam u kritici, koji nikada nije dobar za književnost.

Neka opšta pitanja kritike bila su takođe istaknuta na ovom simpoziju. Mlađi češki kritičar Miroslav Červenka govorio je o razlici između kritike kao nauke i kao umetnosti, dok je rumunski kritičar Paul Dordescu ukazivao na razliku između divergentnog i konvergentnog tipa kritike. Drugi rumunski kritičar Jon Balan zalagao se za naučnu kritiku protiv subjektivizma i čiste konfrontacije kritike s književnim delom, Miloš Bandić je s pravom istakao kako kritika treba da ima umetničke kvalitete da bi imala trajnu vrednost, a mlađi češki kritičar Petar Hujman peditrao je za filozofsku kritiku.

Gotovalo je opšte mišljenje svih učesnika simpozija da je ova izmena mišljenja kritičara iz evropskih socijalističkih zemalja bila korisna, ali zato što je tema bila isuviše opšta mnogi problemi savre-

PROSTOR GROBA

Nastavak sa 6. strane

stvara neke pretvorbe i hipertrofirane nerazline, gdje se mrak sa mrakom i množi i dijeli, gdje je morbidnost neka vrsta erotike okupiranosti na vruhu i na dnu oka.

Naravno, ja ne kažem ništa rezolutno protiv tog crnog grobnog prostora u koji vi stavljate ta vaša zbivanja, ako mi se i čini da u ovom času u tome ima pomodnosti, traženja jalovosti koje je već odavna počelo. Meni je, gotovo suviše lično jedino žao što na slikama vaših prijatelja i vašim ne vidim i ova dva druga stanja, dva druga vida realnosti. Možda slikaštvu doista još nije došao čas da bi objekt moglo pogledati sa čistim i poniznim okom, kažimo sentimentalno, ispravnom suzom. Možda još treba da traje taj sado-mazohizam nad objektom. Kažem „možda“ i apak mi se čini da nije tako. Ne priželjkujem „stara, dobra vremena“ realizma i spiritualnog realizma nekog starog reda. Govorim o pravu na čudenje, na čudo i na lice stvari koje misle na sebe, a ne kojima mi ne prestatno namećemo naše superiornosti i lukavosti.

U Papinjevoj knjizi „Gog“ jedan suludi bogataš koji je sve morbidnosti i sve nastrane ovoga svijeta okušao, na kraju, kada je, i siromah pokušao biti, osjeća se sretan kada mu izglađuju jedna djevojčica u nekom selu daje obiljan koman kruha. — Ako hoćete, dragi prijatelji, ja govorim, ovako nespretno samo o tom kruhu. O njemu u stvari i na stolu i, ako je to moguće, čudu nastalom iz tog kruha.